

Beata Żywicka
Instytut Humanistyczny
Zakład Filologii Polskiej
Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska
w Przemyślu

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko

Beata Żywicka

---

2. Dyplomy i stopnie naukowe

W roku 1997 ukończyłam studia magisterskie na kierunku filologia polska na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, uzyskując tytuł magistra filologii polskiej na podstawie pracy *«Tolerancja» i słowa bliskoznaczne w polszczyźnie XIX i XX-wiecznej*, napisanej w Zakładzie Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego pod kierunkiem prof. dr. hab. Jerzego Bartmińskiego.

Rozprawę doktorską *Zmiany w językowym obrazie wybranych nazw wartości we współczesnej polszczyźnie* obroniłam 24 listopada 2004 roku, a 8 grudnia tego samego roku Rada Wydziału Humanistycznego UMCS nadała mi stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa. Promotorem pracy doktorskiej był prof. dr. hab. Jerzy Bartmiński, recenzentami zaś – prof. dr. hab. Kazimierz Ożóg z Uniwersytetu Rzeszowskiego i prof. dr. hab. Halina Pelcowa z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

---

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

Od 1 października 2005 roku pracuję na stanowisku starszego wykładowcy w Instytucie Humanistycznym w Zakładzie Filologii Polskiej w Państwowej Wyższej Szkole Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu.

Miejsce zatrudnienia:
Zakład Filologii Polskiej
Instytut Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej
w Przemyślu
ul. Książąt Lubomirskich 6
37-700 Przemyśl

---

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach naukowym i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

a) Cykl artykułów naukowych zatytułowany

Semantyka nazw wartości kolektywnych w świetle badań ankietowych (wybrane zagadnienia)

b) Artykuły wchodzące w skład cyklu (w kolejności uwzględniającej problemowe ujęcie zagadnienia - por. punkt c) autoreferatu)

1. *O badaniach ankietowych nazw wartości we współczesnym języku polskim*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3, *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2014, s. 333–344 [współautor Małgorzata Brzozowska].

Mój wkład w powstanie tego artykułu polegał na twórczym współudziale w wyznaczeniu hipotez badawczych, ich weryfikacji, przygotowaniu części wstępnej oraz opracowaniu wniosków końcowych. Swoj wkład procentowy w powstanie tej publikacji szacuję na 50%.

2. *Spoleczeństwo obywatelskie mit czy rzeczywistość? Zmiany obrazu społeczeństwa we współczesnym dyskursie publicystycznym*, [w:] *Idee wartości słowa w życiu publicznym i reklamie*, red. Leszek Kuras, Grzegorz Majkowski, Anna Fadecka „Media – Kultura – Społeczeństwo”, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej, Łódź 2016, s. 145–160
3. *Językowy obraz społeczeństwa w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, „Socjolingwistyka” 30, Kraków 2016, s. 147–172.
4. *Obraz narodu w dyskursie publicznym po roku 1989*, [w:] *Współczesne media. Medialny obraz świata*, t. 2 Studium przypadku, red. Iwona Hofman, Danuta Kępa-Figura, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015, s. 139–156.
5. *Ciemny lud wszystko kupi? Konceptualizacja LUDU w polskim dyskursie publicystycznym po roku 1989*, [w:] *Współczesne media. Medialny obraz świata*, t. 1 Studium przypadku, red. Iwona Hofman, Danuta Kępa-Figura, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, s. 145–160.
6. *Spoleczeństwo*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006, s. 507–511.

7. *Nowe społeczeństwo w ponowoczesnej rzeczywistości, czyli jak zmienia się językowo-kulturowy obraz społeczeństwa we współczesnej polszczyźnie*, „Słowo. Studia Językoznawcze”, nr 2, 2011, s. 109–125.
8. *Naród*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006, s. 336–339.
9. *Obraz narodu w świadomości językowej młodego pokolenia Polaków po roku 1989*, „Słowo. Studia Językoznawcze” nr 6, 2015, s. 133–146.
10. *Państwo*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006, s. 463–468.
11. *Obraz państwa w oczach młodych Polaków po roku 1989 (na materiale ankietowym)*, [w:] *Wartości i wartościowanie we współczesnej humanistyce. I: perspektywa filozoficzna*, red. Ewa Starzyńska-Kościuszko, Wydawnictwo Centrum Badań Europy Wschodniej UWM, Olsztyn 2017, s. 213–223.

c) Omówienie pozycji wskazanej w punkcie a)

I. Cel i przedmiot analizy

Głównym celem cyklu było zbadanie semantyki nazw wartości kolektywnych. Realizacji tego celu podporządkowałam cel operacyjny, mający charakter metodologiczny, to znaczy próbę weryfikacji tezy o zasadności wykorzystania ankiety kognitywnej jako strategicznego narzędzia analizy zmienności znaczeniowej zarówno interesujących mnie wartości, jak i innych podobnych pojęć.

Przedmiotem analizy stały się pojęcia aksjologiczne, które przynależą do grupy słów określanych mianem kluczowych nazw wartości, „słów sztandarowych”, „pojęć flagowych” (Pisarek 2002; 2003), „symboli kolektywnych” (Fleischer 1993; 2002). Słowa te uznawane są za tzw. wyrazy ważne, to znaczy zajmujące istotne miejsce już nie tylko w polskiej, ale i w europejskiej aksjosferze. Oczywiście nie są one właściwymi nazwami wartości, w znaczeniu zawężonym, zaproponowanym przez Jadwigę Puzyninę (1992), która jest zwolenniczką przedmiotowo-podmiotowej koncepcji rozumienia wartości, jako tego, co dobre lub złe. Wybrane do analizy kategorie *społeczeństwo*, *naród*, *lud* i *państwo* można nazwać za Romualdą Piętkową (1991) „wykładnikami” lub „nośnikami wartości”, ponieważ nie tylko nazywają wspólnoty (społeczeństwo, naród, lud), które są wykonawcami określonych wartości, ich realizatorami i kreatorami, lecz także instytucje (np. państwo), które

dbają o odpowiednie ich funkcjonowanie. Występują one jako pojęcia kolektywne, czy też „kompleksy zbiorowości” (por. Znaniecki 1973: 65, 67–69), w których struktur semantyczną wpisane są cechy podkreślające wspólnotowość, spójność i jedność. Dobór właśnie tych wartości podyktowany był także – mniej lub bardziej – intensywnymi przeobrażeniami społecznymi, politycznymi i kulturalnymi, dokonującymi się w polskim życiu publicznym w czasie ostatnich 20 lat.

Z określonymi przeze mnie celami badawczymi ściśle skorelowany został dobór przedmiotu analizy. Odtwarzając strukturę znaczeniową poszczególnych kategorii, brałam pod uwagę trzy typy wypowiedzi. Po pierwsze, hasła zawarte w ogólnych i specjalistycznych słownikach języka polskiego (traktując je jako źródło danych systemowych). Interesowały mnie sposób rozumienia (objaśnienia znaczenia) poszczególnych nazw wartości oraz ich etymologia, a także odnotowane relacje synonimiczne i antonimiczne, znaczenia derywatów oraz frazematyki z nimi związanej. Po drugie, brałam pod uwagę teksty naturalne, których źródłem były wysokonakładowe i opiniotwórcze gazety oraz dzienniki reprezentujące zróżnicowane opcje polityczne¹, a także Korpus Języka Polskiego. Traktowałam teksty naturalne jako źródło danych tekstowych. Po trzecie, co dla opracowanego przeze mnie cyklu jest najważniejsze, analizie poddałam teksty wywołane, to znaczy odpowiedzi na pytania zawarte w przeprowadzonych przeze mnie ankietach.

Badaniem ankietowym objęłam przede wszystkim młodych ludzi studiujących w lubelskich uczelniach publicznych. Analizie poddany został materiał będący owocem trzykrotnie przeprowadzonego „eksperymentu lingwistycznego” (ankiety słownika aksjologicznego ASA)². Pierwszy raz badanie zostało przeprowadzone w 1990 roku, drugi raz w roku 2000, po raz trzeci w 2010. Uzyskany metodą ankietową „surowy” materiał językowy, czyli odpowiedzi studenckie, przybierały różną postać: pojedynczych wyrazów

---

¹ Dane tekstowe pochodzą zarówno z bieżącej ekscerpcji materiałów prasowych, pochodzących z pism reprezentujących środowiska liberalno-demokratyczne („Gazeta Wyborcza”, „Polityka”), prawicowo-konserwatywne („Rzeczpospolita”), katolickie („Tygodnik Powszechny”, „Więzi”), narodowo-katolickie („Nasz Dziennik”), lewicowe („Trybuna”) oraz feministyczne („Zadra”), jak i ze zbiorów internetowych wyszukiwarek czasopism. Wykorzystałam także jednostkowe wypowiedzi emitowane w audycjach w Radiu Maryja, głównie z cyklicznego programu „Rozmowy niedokończone”.

² Pomysł wykorzystania ankiety jako narzędzia do badań nad językiem wartości zrodził się na początku lat 80. XX wieku w ramach centralnego programu badań nad kulturą polską. Wówczas powstał projekt polskiego słownika aksjologicznego (PSA), w którym zostałyby opracowane kluczowe dla polskiej kultury pojęcia. Badania ankietowe przeprowadzone na potrzeby słownika aksjologicznego umownie nazwano skrótem ASA (ankieta słownika aksjologicznego). Swoje zdanie – co do haseł, które powinny znaleźć się w słowniku – w formie pisemnej sprecyzowało wielu wybitnych humanistów, m.in.: Irena Bajerowa, Andrzej Bogusławski, Renata Grzegorzczkowska, Michał Głowiński, Andrzej Maria Lewicki, Jadwiga Puzynina, Józef Tischner, Anna Wierzbicka. Ostatecznie projekt listy haseł po uzupełnieniach i modyfikacjach przedstawiły Ewa Borowiecka i Bogusława Kaczyńska w Kazimierzu 28 II 1988 roku. Publikacja tych haseł ukazała się w tomie 2. *Język a Kultura. Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, red. Jadwiga Puzynina, Jerzy Bartmiński, Wrocław 1991.

kojarzonych z badanym przedmiotem, związków wyrazowych, zestawień, rozbudowanych konstrukcji składniowych. Sposób opracowania uzyskanego materiału badawczego przedstawiłam w punkcie III.

Chciałabym podkreślić, że w swoim cyklu *Semantyka nazw wartości kolektywnych w świetle badań ankietowych (wybrane zagadnienia)* nawiązuję bezpośrednio do koncepcji językowego obrazu świata, postrzeganego we współczesnej lingwistyce jako narzędzie do holistycznego opisu języka. Języka, który nie tylko interpretuje rzeczywistości, lecz także ustala pewne społecznie przyjęte wartości, określone wzory kontaktowania się z ludźmi, utrwała relacje z człowiekiem, kulturą i społeczeństwem. Odwołuję się przy tym przede wszystkim do prac przedstawicieli lubelskiej szkoły językoznawczej – Jerzego Bartmińskiego, Anny Pajdzińskiej i Ryszarda Tokarskiego³. Bliskie są mi także obserwacje sformułowane przez Wojciecha Chlebdę, który proponuje nowy sposób myślenia o JOS w semantycznym opisie języka. Twierdzi, że JOS „manifestuje” swoje istnienie w konkretnych działaniach, poglądach, nastawieniu do życia i innych ludzi. Żywi przekonanie, że

„Językowy obraz świata ani nie rodzi się w sferze wyłącznie językowej; nie jest idealnym konstruktem zawieszonym w próżni ludzkiej. Językowy obraz świata rodzi się w działaniach i oddziaływaniach międzyludzkich, w zmaganiach człowieka z przyrodą i z samym sobą, w konfliktach i wojnach, w pracy i odpoczynku – i w takich właśnie sferach to jawnie, to ukrycie manifestuje swoje aktywne istnienie, tymi właśnie sferami – niejako z ukrycia, w sposób, którego często nawet się nie domyślamy – steruje, programując nasze nastawienia, reakcje, działania i oddziaływania” (Chlebda 2000: 176).

Ponieważ traktuję wartość jako część rzeczywistości społecznej, wpisując je w nurt badawczy JOS, w prezentowanym cyklu zastosowałam termin *językowy obraz wartości*. Badając semantykę nazw wartości, korzystałam z założeń definicji kognitywnej, przedstawionych w pracach J. Bartmińskiego (1988), zweryfikowanych m.in. w *Słowniku stereotypów i symboli ludowych* (SSiSL 1996, 1999, 2012, 2017), a także w *Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów* (LASiS 2015, 2016, 2017, 2018, 2019). Zajmując się

---

³ Chciałabym przy tym zaznaczyć, że dostrzegam różnice w sposobie myślenia poszczególnych przedstawicieli lubelskiej szkoły językoznawczej. Przykładem tych różnic może być odmiennosc objaśniania kluczowej kategorii językowego obrazu świata. Dla J. Bartmińskiego to „zawarta w języku różnie zwerbalizowana interpretacja rzeczywistości, dająca się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy „utrwalone”, czyli mające oparcie w samej materii języka, a więc w gramatyce, słownictwie, w kliszowanych tekstach (np. przysłów), ale też sądy „presuponowane”, tj. implikowane przez formy i teksty językowe, utrwalone na poziomie społecznej wiedzy, przekonań, mitów i rytuałów” (2006b: 12). Dla R. Tokarskiego natomiast JOS to „zbiór prawidłowości zawartych w kategoriałnych związkach gramatycznych (fleksyjnych, słowotwórczych, składniowych) oraz semantycznych strukturach leksyki, pokazujących swoiste dla danego języka sposoby widzenia poszczególnych składników świata oraz ogólniejsze rozumienie organizacji świata, panujących w nim hierarchii i akceptowanych przez społeczność językową wartości” (2001: 366).

tekstami reprezentującymi różny typ dyskursu, w których uaktywnia się określony podmiot społeczny, reprezentowany przez jednostki, grupy społeczne, partie, instytucje i organizacje, odwołałam się do koncepcji profilu i profilowania zaproponowanej przez Jerzego Bartmińskiego i Stanisławę Niebrzegowską.

W analizie semantycznej wykorzystuję także pojęcie aspektu, który rozumiem „jako domenę wyróżnioną z określonego punktu widzenia” (Brzozowska 2006a: 40). Wyodrębnienie aspektów – jak pisze Małgorzata Brzozowska – „okazało się istotnym narzędziem interpretacji danych, pozwalającym ujawnić pewne niedostrzegane parametry zmian w rozumieniu i operowaniu nazwami wartości” (tamże: 42), natomiast skuteczność jego wykorzystania, zależy od konsekwentnego stosowania go, zwłaszcza przy zestawianiu wszystkich danych ankietowych⁴.

Powyższe badania stały się dla mnie inspiracją do sformułowania pytań badawczych, które wynikły z analizy materiału leksykograficznego, publicystycznego i ankietowego. Sprecyzowane przez mnie tezy pojawiające się w poszczególnych artykułach cyklu niejednokrotnie przywołuję również w innych moich pracach.

Podejmując próbę opisu znaczeń nazw wartości, starałam się odpowiedzieć na pytania:

- czym są wartości i w jaki sposób są one wpisane w językowy obraz świata (częstkowe odpowiedzi na to pytanie zawarłam we wszystkich artykułach zamieszczonych w cyklu);

- jakie możliwości badawcze daje ankietowa otwarta, ukierunkowana na rozumienie słów przez respondentów (*O badaniach ankietowych nazw wartości we współczesnym języku polskim*, 2014);

- z jakimi ograniczeniami wiąże się wykorzystanie w opisach semantycznych nazw wartości danych systemowych i tekstowych (*Spoleczeństwo obywatelskie mit czy rzeczywistość? Zmiany obrazu społeczeństwa we współczesnym dyskursie publicystycznym*, 2016a; *Językowy obraz społeczeństwa w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, 2016b; *Obraz narodu w dyskursie publicznym po roku 1989*, 2015a; *Ciemny lud wszystko kupi? Konceptualizacja LUDU w polskim dyskursie publicystycznym po roku 1989*, 2016c);

- czy połączenie tradycyjnej analizy jakościowej z analizą ilościową może stanowić podstawę prac badawczych, zmierzających do uchwycenia rzeczywistych zmian (również

---

⁴ Opisane przez mnie narzędzia badawcze służące do analizowania ankiet zostały wypracowane przez zespół, w którego pracach aktywnie uczestniczyłam, i który podjął się opisu zmian rozumienia nazw wartości w ASA 90 i ASA 2000. Szczegółowy przebieg prac oraz charakterystykę poszczególnych narzędzi badawczych zestawiała w szkicu *O przebiegu badań nad zmianami w rozumieniu nazw wartości w latach 1990–2000* Małgorzata Brzozowska (2006a: 36–43).

tych istotnych statystycznie) w semantyce nazw wartości, oraz ujawnić, czym dla mówiących są badane wartości (*Spoleczeństwo*, 2006o, *Nowe społeczeństwo w ponowoczesnej rzeczywistości, czyli jak zmienia się językowo-kulturowy obraz społeczeństwa we współczesnej polszczyźnie*, 2011; *Naród*, 2006l; *Obraz narodu w świadomości językowej młodego pokolenia Polaków po roku 1989*, 2015b; *Państwo* 2006m; *Obraz państwa w oczach młodych Polaków po roku 1989 (na materiale ankietowym)*, 2017a).

II. Wartości w perspektywie filozoficznej i językoznawczej. Przegląd wybranych stanowisk badawczych

Wartości, będąc ważnym i niezbywalnym składnikiem życia publicznego, istnieją i funkcjonują w życiu poszczególnych ludzi oraz ogółu społeczeństw. Są „pomostem między językiem a kulturą. Leżą w sercu kultury i stanowią fundament języka” (Bartmiński 2009: 12) Stanowią także podstawę każdego języka etnicznego, który zdaniem Kazimierza Ożoga, będąc najdoskonalszym systemem znakowym,

„jest nierozzerwalnie związany z życiem każdej posługującej się nim społeczności i nieustannie odzwierciedla wielość zmian [...] zachodzących w danych społeczeństwach, [...] rejestruje to, co dzieje się wśród mówiących społeczności [...]. To wszystko ma swoje odbicie w języku, który istnieje tak długo, jak długo żyje i działa grupa, zwłaszcza wspólnota narodowa” (Ożóg 2004: 16).

Człowiek, będący członkiem tejże wspólnoty, jako pierwszy odkrywa wiele wartości, nazywa je i obcuje z nimi.

W opisanym przeze mnie cyklu wartości rozumiem, podobnie jak J. Bartmiński – jako to, „co w świetle języka i kultury ludzie przyjmują za cenne”. Są to zatem nie tylko cechy rzeczy, ale także same rzeczy – w tym również „byty pojęciowe, postawy, stany i sytuacje, zachowania, funkcjonujące jako „przewodnie idee”, będące przedmiotem dążeń, chęci posiadania, motywujące postawy i zachowania ludzi, także inspirujące ich do działania” (Bartmiński 2003: 62). W myśl tego za wartości należy uznać także nazwy wspólnot, instytucji, miejsc i nazwy przedmiotów identyfikowanych jako symbole.

Przyjęłam, że wartości są fundamentem powstania każdego języka narodowego, dlatego też w oczywisty sposób wpisują się w tezę o językowym obrazie świata, który jest obecny w języku naturalnym i należy go „szukać” w potocznym wariacie języka narodowego. Podobnie jak Bartmiński uważam, że wartości determinują istnienie językowego obrazu świata, który

„jest zależny (wywodliwy, pochodny) od założonego, w sposób jawny lub ukryty. [...] Są czynnikiem sterującym konstruowaniem wizji rzeczywistości [...] przez wspólnotę nosicieli języka lub twórczą jednostkę, a w kolejności stanowią czynnik integrujący elementy obrazu świata utrwalonego w tradycji mającej obieg społeczny. W konsekwencji wartości konstytuują kulturową i społeczną tożsamość nosicieli języka” (Bartmiński 2003: 63).

Na współczesne myślenie o wartościach silnie wpłynęły poglądy czołowych przedstawicieli nauk filozoficznych, m.in.: Maxa Schelera, Romana Ingardena, Józefa Lipca, Józefa Tischnera i Marii Gołaszewskiej. Jednakże punktem odniesienia dla moich opracowań stały się refleksje, wybranych filozofów, zwłaszcza M. Schelera, J. Lipca i M. Gołaszewskiej, a także fundowane na nich językoznawcze badania aksjologiczne, przede wszystkim J. Puzyniny.

Najważniejsze dla mnie tezy zawarte są w rozważaniach Schelera (za Węgrzecki 1975). Filozoficzne inspiracje tego niemieckiego fenomenologa wpłynęły m.in. na wybór przedmiotu prezentowanego przeze mnie cyklu. Szczególnie przydatne na etapie formowania się koncepcji cyklu było przekonanie Schelera o obiektywnym istnieniu wartości niezależnie od doświadczeń zmysłowych i poznawczych człowieka. Cenna była dla mnie także koncepcja drabiny aksjologicznej Schelera, to znaczy rozróżnienie na wartości osoby (człowiek jest zarazem nosicielem wartości, ich krzewicielem, a także ich podmiotem), wartości czynów (gdy nosicielem wartości jest przedmiot, zdarzenie i na wartości same w sobie, inaczej absolutne) oraz wartości „konsekwentne” (czyli zależne od innych wartości, na bazie których zostały ufundowane).

W moich pracach wartości (w tym zaprezentowane w cyklu wartości kolektywne) ujmuję holistycznie, podkreślając, że obejmują one cały język, a nie wchodzi do niego jako „zespół faktów językowych”. Dlatego w swoich analizach wykorzystałam, pojawiające się w pracach J. Lipca (1990; 2001) pojęcie „aksjosfery”, czyli „przestrzeni aksjologicznej”. Pojmuję ją – podobnie jak Lipiec, jako miejsca („poziomy”), w których występują wartości. Szczególne pomocne dla mnie okazało się rozróżnienie zaproponowane przez Lipca na aksjosferę jednostki i aksjosferę społeczności. Ten podział, uwzględniający wartości respektowane przez poszczególnych ludzi (wartości jednostkowe, indywidualne) i wartości uznawane przez społeczności (powszechne, powtarzalne) zainspirował mnie do zrekonstruowania „mentalnego” obrazu wybranych nazw wartości kolektywnych (por. *Nowe społeczeństwo w ponowoczesnej rzeczywistości, czyli jak zmienia się językowo-kulturowy obraz społeczeństwa we współczesnej polszczyźnie*, 2011).

Formułując tezy postawione w moich opracowaniach, kierowałam się także antropologiczną koncepcją wartości zaproponowaną przez Gołaszewską (1968; 1990), przyjmując za nią, że w centrum świata wartości znajduje się człowiek, który odpowiada za ich realizację i aktualizację. Jednak dla moich badań, dużo ważniejsze okazały się stanowiska badawcze wybitnych językoznawców, m.in. Jadwigi Puzyniny, Anny Wierzbickiej i Jerzego Bartmińskiego, którzy wielokrotnie mierzyli się z zagadnieniem funkcjonowania wartości w języku, szukając odpowiednich metod i narzędzi badawczych do ich analizy. W swoich pracach skupiłam się na kilku istotnych dla mnie kwestiach – czym są dla mnie wartości, jak są one definiowane oraz jakie metody badawcze najlepiej służą opisowi wartości.

W swoich analizach odrzuciłam strukturalno-funkcjonalną koncepcję znaczenia stosowaną przez J. Puzyninę. Nie przekonało mnie również jej stwierdzenie, że znaczenia niektórych wyrazów wartościujących bywają rozchwiane i nieostre, ponieważ jak wykazały, podejmowane przeze mnie analizy wybranych nazw wartości (szczegółowo opiszę to zagadnieniem w IV i V części *Autoreferatu*), ich znaczenia – jak pisze A. Wierzbicka (2006: 373) – mają jasno wyznaczone granice, są „dyskretne i skończone”.

Szczególnie zainteresowała mnie koncepcja znaczenia leksykalnego zastosowana przez Wierzbicką, reprezentującą punkt widzenia mieszczący się w nurcie antropologiczno-kognitywnym. Przekonało mnie zaproponowane przez nią szerokie ujęcie znaczenia, w szczególności zaś wpisanie w semantykę słowa nie tylko cech kategorialnych, ale i stereotypowych. W związku z tym eksplikacje wyrazów budowane są głównie na podstawie indywidualnych doświadczeń lingwistycznych faktów, obejmujących szczególnie typ wiedzy, często niepotwierdzonej przez fakty naukowe oraz wartościowania, jako immanentnej cechy wpisanej w każde pojęcie. Do przyjęcia takiej koncepcji znaczenia skłoniły mnie przedstawione przez lingwistkę opisy słów nazywających wartości, nie tylko wskazujące na ich różnorodność znaczeniową, lecz także, zawierające komponenty wartościujące, oddające subiektywizm postrzegania pojęcia przez użytkowników języka.

Swoistą bazą, na której oparłam prowadzone analizy jakościowe nazw wartości stała się koncepcja badawcza wypracowana przez Bartmińskiego. Podobnie jak Bartmiński i Wierzbicka uwzględniłam w opisie znaczeń, składniki kategorialne i stereotypowe utrwalone w społecznej świadomości użytkowników języka. Dążąc do pokazania wielostronnego i w miarę pełnego obrazu nazw wartości w szerszym kontekście językowo-kulturowym, wykorzystałam w charakterze narzędzi interpretacyjnych przejęte od Bartmińskiego podstawowe kategorie kognitywne, w szczególności pojęcie definicji kognitywnej, a także aspektu, punktu widzenia, profilu i profilowania.

III. Ankieta jako narzędzie i metoda badawcza w analizach zmienności semantycznej nazw wartości

Ankieta jest jednym ze sposobów pozyskiwania materiału badawczego, stanowiąc wartościowe źródło informacji na temat badanych nazw wartości. Niektórzy uczeni dość sceptycznie podchodzą do tego typu danych, poddając w wątpliwość miarodajność uzyskanych odpowiedzi. Na przykład, według Stefana Nowaka (1970), materiał badawczy uzyskany drogą ankietowania nie jest obiektywny, ponieważ respondenci poddawani ankietowaniu nie zachowują się naturalnie, czyli tak jak zazwyczaj, na co dzień, gdyż zdają sobie sprawę z tego, że są poddawani badaniu. Wielu badaczy docenia jednak wartość badań ankietowych. Hanna Świda-Zięba (1995) zwróciła uwagę, że stosowanie odmiennych narzędzi badawczych i metod, prowadzi do wyeksponowania różnych odcieni znaczeniowych analizowanych pojęć. Podkreśliła, że metoda ankietowa bardzo dobrze sprawdza się, gdy badania obejmują szersze zbiorowości, dostarczając „prawomocnych porównywalnych wyników” (1992). Małgorzata Karwatowska, wykorzystując ankietę do zgromadzenia materiału językowego, zastrzegła, iż choć zdaje sobie sprawę „z niedoskonałości [tego – B.Ż.] narzędzia badawczego, jej wycinkowego charakteru”, uznaje ankietę za „niezwykle bogate źródło informacji na temat badanych kategorii, na które rzuca interesujące światło” (2001: 23–24).

Chociaż badania ankietowe prowokują ciągłe dyskusje, dotyczące doboru reprezentatywnych grup, sposobów pozyskiwania materiału i jego analizy, to obecnie są wykorzystywane nie tylko przez socjologów czy psychologów, lecz coraz częściej także przez lingwistów. Słusznie zauważa J. Bartmiński, że sondaże socjologiczne dają dostęp do opinii społecznej, „będącej czymś innym niż tworzona przez elity polityczne (elity symboliczne) opinia publiczna. Opinia publiczna – wyrażająca się w tekstach oficjalnie publikowanych, może pod wieloma względami znacząco się różnić od opinii społecznej” (Bartmiński 2014a: 287). Ankieta lingwistyczna pozwala uchwycić ewolucję badanych zmian językowych w wybranym środowisku i odkryć wspólną bazę kulturową obecną w świadomości użytkowników powszechnej polszczyzny. Istnieje jeszcze jeden – pragmatyczny walor tej metody – dotarcie do znacznej liczby respondentów, uzyskanie reprezentatywnego materiału badawczego w stosunkowo krótkim czasie.

W artykule *O badaniach ankietowych nazw wartości we współczesnym języku polskim* (2014), dokonując przeglądu ankietowych badań nazw wartości we współczesnej

polszczyźnie, przyjrzałam się temu zagadnieniu z perspektywy dokonań innych językoznawców, badających semantykę nazw wartości za pomocą ankiety.

W pierwszej kolejności przedstawiłam stanowisko Walerego Pisarka, wykorzystującego ankietę złożoną z pytań otwartych (wymagających uzupełnienia) zamkniętych (skłaniających do wyboru) do badania hierarchii polskich słów sztandarowych, określanych jako „pojęcia flagowe” czy też „wyrazy ważne” w świadomości językowej i aksjologicznej Polaków w okresie transformacji ustrojowej, a więc na przełomie lat 80. i 90. W drugiej zaś dokonałam krytycznego omówienia trzyetapowych badań ankietowych nad symbolami kolektywnymi, przeprowadzonych dwukrotnie (w 1993 i 2000 roku) przez Michaela Fleischera, których celem było ustalenie słów ważnych, zrekonstruowanie ich hierarchii oraz ujawnienie kierunku ich semantyzacji. Nawiązałam również do badań nazw wartości w języku uczniów szkół średnich, wykonanych przez M. Karwatowską. Rekonstruując obraz prawdy i kłamstwa, a także, sumienia, szacunku, tolerancji, szczęścia, cierpienia, zazdrości, kariery, wolności i samotności skorzystała z badań ankietowych, które przeprowadziła wśród 168 uczniów szkół lubelskich i ościennych.

Te rozważania były dla mnie punktem odniesienia w badaniach nad polskim słownictwem aksjologicznym w ramach projektu ASA (ASA – ankieta słownika aksjologicznego). Stanowiły przede wszystkim bazę metodologiczną zastosowaną przez mnie w pracach nad semantyką wartości.

Ankieta jest dla mnie nie tylko narzędziem, które odpowiednio skonstruowane pozwala na zbadanie zmienności semantycznej nazw wartości, lecz także sposobem pozyskiwania materiału badawczego poddawanego analizie.

Wypowiedzi ankietowe są swoistym śladem potocznej, aktualnej świadomości językowej odbijającej przeobrażenia zachodzące w otaczającej rzeczywistości i żywo reagującej na nie.

Uznaję ankietę (badanie ankietowe) za metodę badań nie tylko ilościową, która pozwala uzyskać dane liczbowe lub procentowe, czy określić tzw. istotność statystyczną, lecz także za jakościową, ponieważ zebrane odpowiedzi respondentów układają się zazwyczaj w dłuższe wypowiedzi, przybierając postać „tekstów wywołanych”⁵, które otrzymujemy w określonym czasie od wyznaczonej grupy osób.

Tradycyjne analizy semantyczne są badaniami jakościowymi (badaniami tekstów), które dążą do pokazania „podmiotowej wizji świata”, wynikającej z przyjętego punktu

---

⁵ Tego sformułowania użył po raz pierwszy W. Chlebda na jednym ze spotkań naukowych organizowanych w ramach projektu EUROJOS.

widzenia, czy wyznawanego systemu wartości. W swoich badaniach prowadzę analizę porównawczą, która ma na celu uchwycenie i pokazanie zmian zachodzących w semantyce wartości w czasie ostatnich 20 lat oraz daje możliwość zaobserwowania tendencji w zachodzących zmianach: na ile są trwałe, jak silne i czy są statystycznie istotne.

Koncepcję ankiet wykorzystanych przeze mnie opracował J. Bartmiński. Zostały one wykorzystane w pracach nad słownikiem aksjologicznym ASA. Tego rodzaju ankietę przynależy do ankiet typu poznawczego, ukierunkowanych na rozumienie słów przez respondentów⁶. Wzór ankiet przedstawionych respondentom do wypełnienia dołączam do *Autoreferatu*. Na początkowych etapach w pracach nad pomysłem brali udział Małgorzata Mazurkiewicz i Piotr Brzozowski, potem do projektu dołączyły również inne osoby.

Respondenci odpowiadali na jedno otwarte pytanie: *Co według Ciebie stanowi o istocie prawdziwego X-a?* Za X-a podstawiano konkretną nazwę wartości. Pytanie miało zachęcić młodych ludzi do mówienia o ich osobistym rozumieniu konkretnych nazw wartości, a nie o tym, co znaczą, czym są w sensie naukowym. Respondentom pozostawiono dużą swobodę w doborze formy wypowiedzi, dlatego też ich odpowiedzi bardzo często przybierały kształt pojedynczych wyrazów, wyrażeń, zdań lub ich ekwiwalentów, a nawet rozbudowanych konstrukcji składniowych. W związku z tym zebrany materiał wymagał pewnego uporządkowania. W tym celu najpierw dokonałam segmentacji dłuższych wypowiedzi. Podzieliłam je na krótsze frazy, tzw. wyrażenia cytatowe (W), które zostały wpisane do specjalnie przygotowanej bazy. Następnie, porządkując „tematycznie” zebrany materiał, połączyłam cytaty w zespoły bliskoznaczące i przypisałam do ogólnych kategorii, zwanych metawyrażeniami lub deskryptorami (D), mających postać równoważników lub minimalnych zdań. By uniknąć identyfikowania wypowiedzi respondentów z ustaleniami analitycznymi eksploratora, wyznaczone cechy deskryptorowe zapisywałam w metajęzyku. Dla poszczególnych nazw wartości obliczałam wskaźnik stereotypizacji (Ws) cech (zazwyczaj dwóch) najczęściej pojawiających się w analizowanych nazwach wartości według wzoru przyjętego za J. Bartmińskim.

Wiele kontrowersji wzbudził nieprzypadkowo włączony do pytania modyfikator *prawdziwy* Bartmiński, wskazując na jego intencjonalność, wielokrotnie zaznaczał, że miał on skierować uwagę odpowiadających właśnie na „subiektywne wyobrażenie, a nie realnie

---

⁶ Propozycję wykorzystania ankiety słownika aksjologicznego otrzymali również współpracownicy międzynarodowego konwersatorium EUROJOS, analizujący rozumienie DOMU, EUROPY, PRACY, WOLNOŚCI i HONORU na materiale języków słowiańskich i nie tylko. Wyniki tychże badań ankietowych opublikowano w tomie *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Małgorzata Brzozowska, Beata Żywicka, Przemysław 2017.

(obiektywnie) istniejący typowy obiekt” (Bartmiński 2014a: 292), bowiem w powszechnym, potocznym rozumieniu *prawdziwy* łączy w sobie dwa znaczenia: ‘taki, jaki jest’, podkreślające typowość, realizm przedmiotu oraz ‘taki, jaki być powinien’, uwydatniające idealne wyobrażenie obiektu. Natomiast wyrażenie *o istocie* miało koncentrować spostrzeżenia ankietowanych na cechach najważniejszych, a nie drugorzędnych (tamże).

Respondentami ankiet byli studenci, reprezentujący różne lubelskie uczelnie państwowe: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydział Humanistyczny (kierunek: filologia polska, filozofia), Wydziały Pedagogiki i Psychologii (kierunek: pedagogika specjalna, pedagogika opiekuńczo-wychowawcza, pedagogika kulturalno-oświatowa, nauczanie początkowe, pedagogika ogólna, pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, animator i menadżer kultury, psychologia), Wydział Matematyczno-Fizyczny (kierunek: matematyka), Wydział Prawa i Administracji (kierunek: prawo), Wydział Artystyczny (kierunek: historia sztuki); Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Humanistyczny (kierunek: filologia polska, filologia angielska, filologia romańska, filologia germańska, filologia klasyczna, historia), Wydział Artystyczny (kierunek: historia sztuki), Wydział Psychologii (kierunek: psychologia), Wydział Prawa (kierunek: prawo); Uniwersytet Medyczny, daw. Akademia Medyczna, Wydział Pielęgniarstwa (kierunek: pielęgniarstwo), Wydział Lekarski (kierunek: lekarski, położnictwo, zdrowie publiczne, stomatologia); Uniwersytet Przyrodniczy, daw. Akademia Rolnicza, Wydział Rolniczy (kierunek: rolnictwo, technologia żywności i żywienia człowieka, zdrowie publiczne, ogrodnictwo, agroturystyka); Politechnika Lubelska, Wydział Mechaniczny (mechanizacja i budowa maszyn, organizacja i zarządzanie, zarządzanie i marketing), Wydział Techniczny (kierunek: wychowanie techniczne, technologia maszyn, maszyny przemysłu spożywczego), Wydział Budowlany, daw. Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej (kierunek: budownictwo, urządzenia sanitarne, budowa dróg i mostów, ochrona i konserwacja zabytków), Wydział Elektryczny (kierunek: elektrotechnika, informatyka).

Dotychczas zrealizowano trzy akcje badawcze w 10-letnich odstępach. W każdej starano się zachować względnie stałe parametry założone podczas pierwszego etapu badań. Dotyczyły one przede wszystkim liczby respondentów oraz ich roli społecznej: za każdym razem w ankiecie brało udział około 1000 studentów w wieku od 18 do 25 lat (średnio 100 ankietowanych odpowiadało na 10 pytań w jednym cyklu badawczym, a więc łącznie w ASA 90, 2000 i 2010 odpowiedzi udzieliło ponad 3000 respondentów). Chciałabym nadmienić, że osobiście brałam udział w akcji badawczej w roku 2000, ostatnie ankiety przeprowadziłam w roku 2010, korzystając z pomocy M. Brzozowskiej, która wykonała badanie na

Uniwersytecie Marii Curii-Skłodowskiej, i Moniki Grzeszczak ankietującej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Planuję przeprowadzić analogiczne (tj. według dotychczasowych zasad i przy zachowaniu tych samych parametrów) badania w roku 2020 roku, a uzyskane wyniki skonfrontować z wcześniej otrzymanymi.

Uśmiałając przyjętą procedurę badawczą, znałam zastrzeżenia J. Puzyniny. Badaczka, sceptycznie odnosząca się do badań ankietowych, wielokrotnie podkreślała, że aby

„opis całych społeczeństw czy narodów był wiarygodny, wszelkie dane statystyczne muszą opierać się nie na amatorsko przeprowadzanych sondażach, ale na badaniach uwzględniających metody statystyki matematycznej [...], a badania grup studenckich nie mogą być traktowane jako mówiące o świadomości językowej całego społeczeństwa” (Puzynina 2010: 40).

Przyjęłam jednak punkt widzenia Macieja Abramowicza, Jerzego Bartmińskiego i Wojciecha Chlebdy (2011), powołujących się na badaczy amerykańskich i niemieckich. Daniel Katz i Kenneth Braly (1993) oraz Rudolf Sodhi i Rudolph Bergius (1953) potraktowali badania ankietowe przeprowadzane w grupie 100 studentów jako uzupełnienie jakościowej analizy stereotypów. Ich zdaniem, tego typu badania pozwalają uzyskać zadowalające efekty przy przeprowadzaniu porównawczych analiz.

W omamianym cyklu prezentowałam właśnie badania porównawcze. Wszystkie odpowiedzi uzyskane w roku 1990, 2000 i 2010 podzieliłam⁷ na krótkie, samodzielne semantycznie teksty. Zgodnie z praktyką zespołu grantowego „Zmiany rozumienia nazw wartości w latach 1990–2000”, pracującego pod kierownictwem Profesora Jerzego Bartmińskiego, nazywam je *cytatami* albo *wyrażeniami cytatowymi*. Większość oryginalnych odpowiedzi studentów w ich dokładnej formie wprowadziłam do bazy danych w programie Access 1990 i Access 2000 oraz MS Excell 2010⁸. Wpisane hasła dotyczyły: nazw działań, stanów i postaw, wartości oraz celów (*bohaterstwo, demokracja, godność, honor, komunizm, socjalizm, kapitalizm, uczciwość, sumienie, kariera, odpowiedzialność, wartość, wolność, niepodległość, solidarność, sprawiedliwość, praca, równość, rewolucja, pokój, postęp, ludowość, regionalizm, samorządność*; a także *patriotyzm, nacjonalizm, internacjonalizm, szowinizm i kosmopolityzm*); nazw wspólnot oraz nazw członków tychże wspólnot (*rodzina, naród, społeczeństwo, ludzkość, lud, proletariatus, matka, ojciec, dziecko, brat, chłop, rolnik, podobnie robotnik, górnik, stoczniowiec, nauczyciel, lekarz,*

---

⁷ Segmentację haseł w ASA 90 i ASA 2000 wykonałam wspólnie z Małgorzatą Brzozowską, a w ASA 2010 indywidualnie.

⁸ Posegmentowane oryginalne wypowiedzi z roku 1990 (ASA 90) i 2000 (ASA 2000) wpisałam do specjalnie przygotowanej bazy MS Access 97 wspólnie z Piotrem Bartmińskim. Natomiast odpowiedzi z roku 2010 (ASA 2010) w większość (90%) wprowadziłam do bazy MS Excell 2010 samodzielnie; pozostałe zostały wpisane przez Małgorzatę Brzozowską.

policjant, poznaniak, Ślązak, góral, krakowianin, warszawiak, obywatel, Czech, Niemiec, Polak, Rosjanin, Ukraińiec, Żyd i Europejczyk oraz człowiek i towarzysz); nazw instytucji i ich reprezentantów (*państwo, władza, urząd, urzędnik, dyrektor, kierownik, wojsko, żołnierz, partia, komunista, kapitalista oraz Kościół*); nazw miejsc (*Polska, Europa, Wschód, Zachód, świat, niebo, kraj, ojczyzna, dom, miasto, wieś, region*), w tym nazw regionów i miast, które odegrały doniosłą rolę w historii Polski (takich jak: *Pomorze, Mazowsze, Wielkopolska, Podhale, Śląsk, Kresy oraz Warszawa, Kraków, Gdańsk, Częstochowa, Lwów i Wisła*), a także nazw przedmiotów, rozpoznawanych jako symbole (*chleb i krzyż*).

Dokonując pełnej analizy jakościowej oraz ilościowej nazw wartości kolektywnych w poszczególnych ankietach (ASA 90, 2000, 2010), brałam pod uwagę takie same parametry, bo tylko w taki sposób mogłam obserwować zmiany znaczenia nazw wartości ważnych z punktu widzenia społecznego, obyczajowego i narodowego.

IV. Zmiany w semantyce wybranych nazw wartości kolektywnych – analiza jakościowa

W omawianym przeze mnie cyklu starałam się pokazać, ograniczenia badań, opartych na analizie jakościowej danych systemowych oraz tekstowych współczesnej polszczyzny. Oczywiście, cel ten realizowałam, czyniąc przedmiotem mojego zainteresowania semantykę nazw wartości kolektywnych. Ograniczenia analiz jakościowych szczególnie wyraźnie uwidoczniły się w perspektywie badań komparatystycznych.

Przedmiotem moich analiz badawczych była współczesna polszczyzna. Przy czym za granicę współczesności obrałam rok 1989, który stał się w Polsce i w innych krajach europejskich czasem przełomowym. Rok ten przyniósł początek rewolucyjnych przemian politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturowych. Zmiany te, wpływając na dyskurs publiczny, znalazły swoje szczególne odbicie w języku, w tym w semantyce kluczowych pojęć aksjologicznych.

Dlatego w swoich analizach starałam się nie tylko pokazać rozumienie nazw wartości kolektywnych przez użytkowników współczesnej polszczyzny, lecz także uchwycić i rozpoznać modyfikacje znaczeniowe oraz aksjologiczne w ich semantyce, a także zdiagnozować, na ile zmiany zewnętrznojęzykowe mogły motywować semantykę interesujących mnie nazw.

Te spostrzeżenia przyczyniły się do wyboru sposobu opisu tychże zmian. Przyjęłam zaproponowaną przez J. Bartmińskiego koncepcję definicji kognitywnej, ponieważ ma ona charakter otwarty, a jej główne założenia zawierają się „w postulacie traktowania znaczenia

jako bytu nie abstrakcyjnego, lecz subiektywnego, tego, co ludzie rozumieją pod określonymi słowami” (Bartmiński 2006c: 79–80). Jak dowodzi J. Bartmiński, definicja kognitywna jest nastawiona „na zdanie sprawy z treści poznawczych utrwalonych w języku oraz sposobu strukturyzowania tych treści poprzez język” (Bartmiński 1988: 173). Korzystając z „utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania”, za Bartmińskim za główny cel przyjmuję „zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem” (tamże 169–170). Obiektem opisu w definicji kognitywnej czynię „przedmiot mentalny w całym bogactwie jego charakterystyki w językowym obrazie świata”. Traktuję go jako projekcję (interpretację) rzeczywistości, a nie jej odbicie, zauważając przy tym możliwość konfrontowania tej projekcji z przedmiotem rzeczywistym (realnym), dostępnym doświadczeniu empirycznemu. (tamże 170).

Dostrzegłam, że analizowane przeze mnie dość ubogie definicje leksykograficzne nie pokazują pełnej, uporządkowanej struktury znaczeniowej badanych nazw wartości, za to często dążą do uogólnień. Te obserwacje potwierdziłam m.in. w artykule *Spoleczeństwo obywatelskie mit czy rzeczywistość? Zmiany obrazu społeczeństwa we współczesnym dyskursie publicystycznym* (2016a). Odniosłam się do nich także w publikacji *Językowy obraz społeczeństwa w okresie transformacji ustrojowej w Polsce* (2016b). Wykazałam, że w źródłach leksykograficznych najczęściej odnotowywanym synonimem *społeczeństwa* jest *społeczność*. Jednakże śledząc definicje słownikowe obu kategorii, dostrzegłam pewne znaczące różnice między nimi. W *Praktycznym słowniku współczesnej polszczyzny* pod red. Haliny Zgólkowej (1993), *społeczność* definiowana jest jako ‘ludzie tworzący jakieś środowisko zawodowe; także: ogół mieszkańców jakiegoś terenu, np. wsi, miasta, gminy, województwa, państwa, kontynentu’, natomiast w *Innym słowniku języka polskiego* pod red. Mirosława Bańki (2000) – jako ‘ludzie mieszkający na jakimś terenie lub należący do jakiejś grupy zawodowej, religijnej, wiekowej lub etnicznej’. W związku z tym doprecyzowałam definicję *społeczności*, uznając, że *społeczność* to podobnie jak *społeczeństwo* zbiorowość ludzka, ale znacznie mniejsza i wyodrębniona z większej grupy ludzi, tworząca np. konkretne środowisko zawodowe, grupę wyznaniową, wiekową, czy też etniczną.

Bicząc pod uwagę powyższe spostrzeżenia, przeprowadziłam analizy wypowiedzi publicznych, pochodzących z różnych źródeł prasowych. Pozwoliły mi one dotrzeć do „uśpionych” cech, które uaktywniły się na poziomie dyskursu pod wpływem ważnych zmian społecznych, politycznych i ekonomicznych, na które żywo zareagował język, a nie uwzględnił ich system. Tym samym potwierdziłam, że *społeczeństwo* nie może być

utożsamiane ze *społecznością*, a także uznałam, że nie można odtworzyć obrazu społeczeństwa, pomijając kluczową koncepcję społeczeństwa obywatelskiego, czy wyraźnie zarysowaną opozycję bazującą na przeciwstawieniu społeczeństwa dialogicznego społeczeństwu monologicznemu, albo też nieco słabiej widocznej idei społeczeństwa pluralistycznego.

Zgodnie z założeniami lingwistyki kognitywnej przeprowadziłam także analizę *ludu* (por. *Ciemny lud wszystko kupi? Konceptualizacja LUDU w polskim dyskursie publicystycznym po roku 1989*, 2016c). Uznałam, że dla rekonstrukcji obrazu ludu bardzo ważne są różnorodne związki znaczeniowe oparte na bliskości semantycznej (synonimii), kontrastywnych zestawieniach (antonimii) i kolekcji. Przeprowadzone analizy dowiodły, że cechy czy też wiązki cech, współtworzące strukturę znaczeniową *ludu*, tworzą zespół wewnętrznie uporządkowany i zhierarchizowany z jasno zakreślonym obszarem konotacji „silnych” i „słabych”. Potwierdziłam, dokumentując odpowiednimi przykładami, że pod wpływem zmian społecznych, politycznych, gospodarczych i obyczajowych w Polsce po roku 1989 zmieniło się postrzeganie kategorii *lud*, zwłaszcza na płaszczyźnie społecznej i bytowej. Uchwyciłam zauważalne przesunięcie semantyczne w zakresie znaczenia badanej wartości, dochodząc do podobnych wniosków co J. Bartmiński (2006d), który analizował rozumienie *ludu* na materiale ankietowym (ASA 90 i ASA 2000).

W swoich badaniach nawiązywałam także do koncepcji profilowania. Uznałam za J. Bartmińskim, S. Niebrzegowską, że profilowanie jest

„subiektywną (tj. mającą swój podmiot) operacją językowo-pojęciową, polegającą na swoistym kształtowaniu obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach (podkategoriach, fasetach) [...], w ramach pewnego typu wiedzy i zgodnie z wymogami określonego punktu widzenia” (Bartmiński, Niebrzegowska 1998: 212).

Profilowanie jest procesem, w jego wyniku powstaje profil pojęcia, który stanowi

„wariant wyobrażenia przedmiotu hasłowego, ukształtowany poprzez dobór faset, ich uporządkowanie według reguł implikacji, ich wypełnienie treścią stosownie do przyjętej wiedzy o świecie, zarazem wariant kreowany przez jakiś czynnik dominujący, dominantę” (tamże 217).

Dla lubelskich etnolingwistów język, będąc odzwierciedleniem konstrukcji ludzkiego umysłu i procesów w nim zachodzących, zapewnia możliwość istnienia wielu różnych obrazów świata i wielość zróżnicowanych skojarzeń.

Wykorzystana przeze mnie koncepcja profilu i profilowania okazała się przydatna, zwłaszcza w analizach tekstów publicystycznych, które wykazują wysoki stopień

zideologizowania. Formując i układając warianty pojęć na poziomie dyskursu publicznego zróżnicowanego ideologicznie, światopoglądowo czy politycznie (por. *Językowy obraz społeczeństwa w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, 2016b oraz *Obraz narodu w dyskursie publicznym po roku 1989*, 2015a), powiązałam je z przyjmowanym przez użytkowników języka punktem widzenia oraz z całym przyjętym przez mówiących systemem wartości. Udowodniłam przy tym, że w dyskursie różnego typu uaktywnia się określony podmiot społeczny, reprezentowany przez jednostki, grupy społeczne, partie, instytucje i organizacje (por. Bartmiński, Żuk 2009: 64).

Przeprowadzone analizy jakościowe *społeczeństwa, narodu i ludu* utwierdziły mnie w przekonaniu, że materiał pozyskany ze źródeł słownikowych w postaci zakrępych danych systemowych i tekstów występujących w szerokim dyskursie publicznym okazał się niewystarczający, by móc na jego podstawie opisać zmienność semantyczną nazw wartości, szczególnie, jeśli dążymy do uchwycenia zmian w perspektywie wieloletniej (np. – jak to jest w przypadku badań prowadzonych przeze mnie – na przestrzeni 20 lat). W konsekwencji uznałam, że konstruując pełny i wierny językowy „portret” badanych wartości kolektywnych, uwzględniający zestaw wszystkich cech obiektu relewantnych dla funkcjonowania przedmiotu w określonym kręgu językowo-kulturowym, należy poszerzyć badany materiał o dane empiryczne, łatwo poddające się interpretacji statystycznej. To znaczy, o materiał pozyskany drogą ankietowania.

V. Zmiany w semantyce wybranych nazw wartości kolektywnych – analiza ilościowa

W przekonaniu o słuszności poszerzenia badań o analizę ilościową utwierdziły mnie wskazówki Davida Silvermana. Brytyjski socjolog twierdził, że analiza jakościowa (tekstów) jest mniej dokładna i trudna do weryfikacji, ale za to pokazuje subtelności i umiejętności, potwierdzone przez uczestników życia społecznego. Jego zdaniem badania jakościowe zmierzają do pokazania podmiotowej wizji świata, i opierają się na wyprowadzaniu hipotez z posiadanych danych, a nie na ich weryfikacji. Dlatego zaproponował połączenie badań ilościowych i jakościowych, a właściwie poprzedzenie analiz ilościowych badaniami jakościowymi⁹ (Silverman 2009).

Przedmiotem analizy w artykułach *Społeczeństwo* (2006n), *Nowe społeczeństwo w ponowoczesnej rzeczywistości, czyli jak zmienia się językowo-kulturowy obraz*

---

⁹ Do hipotez D. Silvermana odniosła się również Małgorzata Brzozowska w artykule o pracy, który jej zdaniem, stanowił przykład połączenia analizy jakościowej z ilościową, pomijając dokonania innych badaczy w tym zakresie (2014: 323–332).

społeczeństwa we współczesnej polszczyźnie (2011) oraz *Naród* (2006l), *Obraz narodu w świadomości językowej młodego pokolenia Polaków po roku 1989* (2015b), a także *Państwo* (2006m), *Obraz państwa w oczach młodych Polaków po roku 1989 (na materiale ankietowym)* (2017) uczyniłam materiał językowy (ASA 90, 2000 i 2010) dotyczący pojmowania nazw wartości kolektywnych przez młodych użytkowników polszczyzny ogólnej w jej wariacie potocznym. Analiza wypowiedzi potocznych uzyskanych drogą ankietowania odkryła wspólną bazę kulturową (*cultural common ground*) badanej grupy społecznej. Można ją traktować – jak pisze Teun van Dijk – jako podstawę wszelkiej wiedzy, wewnątrzgrupowej i międzygrupowej. Jest ona zdroworoządkowa, niekwestionowana i z tego względu nieideologiczna (2003: 12), a jej częścią są „normy i wartości podzielane przez wszystkich członków danej wspólnoty językowo-kulturowej” (Bartmiński, Żuk 2009: 48).

Chciałabym przy tym zaznaczyć, że analizując materiał ankietowy, brałam pod uwagę, nie tylko cechy najczęściej wskazywane przez respondentów, lecz także te jednostkowe, okazjonalne, które bardzo często okazywały się ważne dla holistycznego opisu struktury znaczeniowej badanej nazwy wartości.

W pierwszym z przywołanych składników cyklu (2006n) pokazałam – porównując wyniki dwóch ankiet z roku 1990 i 2000 – że chociaż w jądrze znaczeniowym badanego pojęcia nie zaszły żadne zmiany, a cechy tworzące dominantę semantyczną pozostały te same (‘bycie określoną grupą ludzi’ oraz ‘poczucie jedności’), to pozostałe wykładniki tworzące strefę pozajądrową wyraźnie zmieniły swoje miejsce. Wykazałam, że w roku 2000 pojawiło się wiele nowych charakterystycznych cech, które nie ujawniły się w odpowiedziach respondentów 10 lat wcześniej, ewentualnie wystąpiły z minimalną (poniżej czterech) liczbą wskazań. Zauważyłam także, że obraz społeczeństwa powoli i wyraźnie ewoluuje w kierunku koncepcji społeczeństwa obywatelskiego.

W drugim artykule (2011), dołączając dane z roku 2010 i konfrontując je z danymi uzyskanymi 20 lat wcześniej, w ramach badań ASA 90 i ASA 2000, które opisałam w punkcie III, udokumentowałam dalsze zmiany w obrazie społeczeństwa. Dostrzegłam, że obraz społeczeństwa w ciągu badanych 20 lat uległ pewnym przeobrażeniom. Do jądra znaczeniowego słowa *społeczeństwo* weszła nowa cecha, podkreślająca wspólnotowy charakter społeczeństwa, nawiasem mówiąc, pozostająca w bliskiej relacji znaczeniowej z wcześniej podawaną ‘jednością’. Zaobserwowałam, że w roku 2010 częściej niż 20 lat wcześniej akcentowano aktywność społeczną i przedsiębiorczość. Na tych spostrzeżeniach oparłam stwierdzenie, że w nowej strukturze społecznej istotne miejsce obok *homo socialis*

zajął *homo novum* – człowiek nowy, przedsiębiorczy, świadomy swojej wartości, asertywny, rzutki i dość bezwzględny.

Patrząc na cały zespół użytych wyrażań od strony ich charakteru treściowego oraz ilościowego, odtworzyłam „mentalny” wizerunek społeczeństwa polskiego, uwzględniając wszystkie cechy, włączając również te poświadczone jednostkowo. Ujawniłam, że „mentalny” obraz społeczeństwa jest konsekwencją spojrzenia na nie z dwóch perspektyw. Po pierwsze, perspektywy człowieka społecznego (*homo/persona socialis*), który współistnieje, współdziała, współpracuje z innymi ludźmi. Po drugie, z perspektywy wspólnoty osób (*communio personarum*). Te przemyślenia powstały pod wpływem inspirujących refleksji filozoficzno-etycznych Stanisława Mycka (2006a, 2006b) i Stanisława Kowalczyka (1990) oraz lingwistycznych analiz J. Puzyniny (1997).

W kolejnym artykule cyklu (2006l) analizie porównawczej poddałam materiał dotyczący rozumienia *narodu* przez młodych użytkowników polszczyzny. Zwróciłam uwagę na pewną stabilność eksplikantów, odnoszących się zwłaszcza do płaszczyzny kulturowej, społecznej, historycznej i politycznej. Odnotowałam równocześnie zmiany, które dotknęły w szczególności wymiaru ideowego i w jakimś stopniu także wymiaru politycznego. Zaobserwowałam, że wyraźnym i znaczącym sygnałem zachodzących zmian w postrzeganiu narodu przez młodych ludzi w roku 2000 są często podkreślane w ich wypowiedziach wizualne wyróżniki narodu, jego godło, flaga i hymn, jako symboliczne znaki tożsamości narodowej. Rozpoznawalne różnice zarejestrowałam także we wspomnianym aspekcie ideowym (w roku 2000 młodzi respondenci przestali kojarzyć kategorię *naród* z suwerennością i niepodległością). Powiązałam te spostrzeżenia z konkretnymi faktami historycznymi, z transformacją ustrojową, jaką przeszła Polska w roku 1989. Około roku 2000 sytuacja polityczna Polski ustabilizowała się, ludzie mogli otwarcie realizować idee wolności i poczuć smak życia w wolnym i niezależnym kraju, dlatego nie powinno dziwić, że dla młodych ludzi niezawisłość i autonomia nie były już tak ważne jak dla ich rówieśników 10 lat wcześniej.

W artykule *Obraz narodu w świadomości językowej młodego pokolenia Polaków po roku 1989* (2015b), kontynuowałam swoje badania, poszerzając materiał językowy o dane zebrane w 2010 roku (ASA 2010). Porównując i zestawiając ilościowo najważniejsze cechy w obrazie narodu, odnotowałam pewne interesujące przesunięcia semantyczne oraz zmiany ilościowe eksponentów wykazujących wysoką stabilność w charakterystyce *narodu*. Ujawniły się one w pierwszej kolejności w aspekcie społecznym, dalej ideowym oraz narodowościowym.

Analizując wypowiedzi lubelskich studentów (pozyskane podczas ankiet przeprowadzonych w 2010 roku), potwierdziłam i umocniłam tezę o pogłębiającym się procesie powolnego zanikania potrzeby przynależności do określonego narodu, poczucia tożsamości narodowej, a także odniosłam się do teorii szerzenia się biwalencji i poliwalencji narodowej, opisanych przez socjolog Antoninę Kłoskowską (2005). Fakt zjawiska biwalencji i poliwalencji pokazałam w kontekście globalizacji kultury polskiej, otwarcia Polski na obcy kapitał i fascynacji obcymi cywilizacjami (np. modą na amerykańską języka, makdonaldyzacją społeczeństwa), o których pisał K. Ożóg (2006: 98–109).

W dalszych rozważaniach składających się na cykl, odtwarzając semantykę wartości kolektywnych metodą analizy ilościowej (por. *Państwo* 2006m), skupiłam się na zhierarchizowaniu i uporządkowaniu cech współtworzących obraz państwa. Zdiagnozowałam zmiany, zwłaszcza ilościowe, które w konsekwencji ukształtowały centrum semantyczne i peryferyczne badanego pojęcia. Biorąc pod uwagę powyższe założenia, wskazałam na zespół komponentów znaczeniowych, które wykazały największą stabilność znaczeniową w obrazie państwa, charakteryzując je od strony politycznej, społecznej, kulturowej i lokatywnej (fizycznej). O ile w roku 1990 dominował wizerunek państwa jako niezależnego, demokratycznego, silnego ośrodka władzy politycznej, to 10 lat później obraz państwa jako hegemonia politycznego znacznie osłabł, a jego miejsce zajęło państwo związane z szeroko rozumianą kulturą, wspólnym językiem, wspierające szkolnictwo, bezpłatną edukację i zachowujące narodowe tradycje.

W artykule zamykającym cykl, *Obraz państwa w oczach młodych Polaków po roku 1989 (na materiale ankietowym)* (2017), pokazałam ewolucję semantyczną badanego pojęcia na przestrzeni ostatnich 20 lat. Uzasadniłam, że największą stabilność osiągnęły pewne „wiązki cech” odnoszące się do płaszczyzny politycznej, społecznej, narodowościowej, kulturowej i lokatywnej (fizycznej). Dowiodłam również, że cechy te umocniły swoją pozycję pod względem ilościowym, ponieważ w roku 2010 stopień koncentracji składników znaczeniowych *państwa* był znacznie wyższy niż w roku 1990 i 2000. Chociaż państwo pozostało pojęciem ze sfery politycznej, to zmieniło profil. Wykazałam, że w potocznej świadomości językowej młodej generacji Polaków wizerunek państwa wyraźnie ewoluował w kierunku subiektywnym, to znaczy w kierunku państwa idealnego, takiego, jakie powinno być, do którego powinno się dążyć, natomiast w niewielkim stopniu odnosił się do obrazu państwa typowego, rzeczywistego, czyli istniejącego realnie, obiektywnie.

Przeprowadzona przeze mnie analiza ilościowa, udowodniła, by w centrum znaczeniowym umieścić ważną cechę społeczną, która decyduje o tym, że *państwo* tworzy

zorganizowana zbiorowość ludzka. Tym samym zakwestionowałam hipotezę Puzyniny, która uznała tę cechę państwa za peryferyjną.

VI. Zakończenie

Moje badania ujęte w cykl *Semantyka nazw wartości kolektywnych (wybrane zagadnienia)* – jak zaznaczyłam na wstępie – wpisują się w nurt badań nad językiem wartości zapoczątkowanych w Polsce przez J. Puzyninę. Bezpośrednio nawiązywałam w nich do założeń i metod badawczych mieszczących się w ramach językoznawstwa kognitywnego, pośrednio zaś korzystałam z założeń badawczych wypracowanych na gruncie socjologii i psycholingwistyki.

W przedstawionym omówieniu chciałam pokazać, że badając zmiany semantyczne wybranych pojęć aksjologicznych, warto wykorzystać oprócz tradycyjnych analiz jakościowych, skupiających się głównie na danych systemowych i tekstowych, odpowiedni typ ankiety otwartej, kognitywnej, która pozwala nie tylko uchwycić zmiany jakościowe, lecz także precyzyjnie (ilościowo) zdiagnozować postępujące zmiany znaczeniowe.

Badając semantykę kolektywnych pojęć aksjologicznych, potwierdziłam swoje spostrzeżenia przeprowadzonymi analizami cząstkowymi – m.in. nazw wartości przestrzennych (2007a), lokatywnych (nazw regionów) (2006e; 2006f; 2006g; 2006h; 2006i; 2006j), społecznych i etycznych (2018a; 2018b) oraz zgodziłam się z konstatacją Bartmińskiego (2014b: 27), że słowa nie żyją w izolacji, lecz są ze sobą silnie powiązane siatką wzajemnych zależności. Udowodniłam to w artykułach włączonych do cyklu, pokazując, że *społeczeństwo* było charakteryzowane w relacji do takich słów, jak: *naród, patriotyzm, język, historia, ojczyzna; naród* przez odwołanie np. do *języka, ojczyzny, państwa, kultury, społeczeństwa; lud* przez odniesienie m.in. do *obyczajowości, języka, społeczności, społeczeństwa i narodu*, zaś *państwo* przez powiązanie z *obywatelami, wspólnotą, społeczeństwem i narodem*, a także z *ojczyzną, tradycjami, historią, wolnością i sprawiedliwością*.

Uznając, że językowy obraz świata jest kategorią dynamiczną, z różnie zwerbalizowaną interpretacją rzeczywistości, uporządkowaną i modelowaną przez użytkowników języka, dowiodłam, że badając sposób rozumienia nazw wartości oraz monitorując zmiany jakościowe i ilościowe, nie można traktować wszystkich typów danych równorzędnie. Potwierdziłam, że materiał uzyskany ze słowników języka polskiego okazał się dość ubogi, bowiem rejestrował komponenty znaczeniowe najsilniej stabilizowane, tworzące twarde jądro nazw wartości kolektywnych, z kolei dane tekstowe (głównie publicystyczne,

o dużym stopniu zróżnicowania gatunkowego, stylowego i ideologicznego) pozwoliły wprawdzie powiększyć zespół cech i tym samym uzupełnić obraz badanych nazw wartości, ale ujawnione tą drogą cechy wykazywały różny, nieraz trudny do weryfikacji stopień stabilizacji. Wykazałam, że materiał językowy pozyskany metodą badań ankietowych jest szczególnie wartościowy. Po pierwsze, weryfikuje dane zarejestrowane w dość ubogich definicjach leksykograficznych. Po drugie, wzbogaca i urozmaica dane słownikowe o nowe cechy jakościowe. Po trzecie, – pozwala ustalić natężenie przypisywania cechy badanej nazwie wartości oraz wyznaczyć rangę poszczególnych cech, mierzoną liczbą respondentów wskazujących na rangę tych cech. Po czwarte, odróżnić cechy jądrowe (dominujące) od słabiej utrwalonych i po piąte, potwierdza tezę, że znaczenie słowa ma strukturę otwartą, a nie jest „zamkniętym zbiorem cech definicyjnych”, ponieważ „listy rangowe cech oparte na malejącej frekwencji wskazań nie mają wyraźnych progów, wykazują przebieg łagodnie wygasający” (Bartmiński 2014a: 294).

W przedstawionym omówieniu pokazałam, że dla analiz komparatywnych przeprowadzanych systematycznie, większą wartość mają dane ankietowe oraz zastosowanie metod ilościowych niż systemowe i tekstowe. Udowodniłam, że wykorzystanie ankiety kognitywnej może stanowić efektywną podstawę materiałową do rekonstrukcji językowego obrazu wartości oraz do prowadzenia prac badawczych nad zmianami semantyki nazw wartości. Badania te zamierzam kontynuować, ponieważ mogę pokazać, jak rozumieją wartości młodzi Polacy – studenci, przedstawiciele przyszłej inteligencji, w czasie złożonych i wieloaspektowych przemian, przewartościowania systemu społeczno-politycznego oraz podważania wiarygodności słowa we współczesnym polskim dyskursie publicznym.

Słowa, zwłaszcza te będące nazwami wartości, budują kulturową i społeczną tożsamość użytkowników języka oraz kształtują ich przynależność do wspólnoty narodowej.

---

5. Pozostałe osiągnięcia naukowo-badawcze stanowiące wkład autora w rozwój dyscypliny naukowej oraz opis aktywności naukowej od czasu uzyskania stopnia doktora (2005-2019)

W roku 2000, będąc doktorantką w Zakładzie Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego zainteresowałam się materiałami ankietowym zebranymi 10 lat wcześniej, które nie zostały opracowane, zalegając na zakładowych półkach; zaproponowałam wówczas mojemu promotorowi – prof. Bartmińskiemu, przeprowadzenie kolejnego cyklu badań ankietowych z zachowaniem wcześniej wypracowanych zasad, w celu porównania

uzyskanych wyników. Na początku roku 2000 samodzielnie zorganizowałam i przeprowadziłam badanie ankietowe wśród studentów lubelskich uczelni państwowych sygnowane jako ASA 2000. Badaniem ankietowym objęłam wówczas w sumie ponad 1000 osób.

Tym samym przyczyniłam się do rozpoczęcia nowego etapu prac aksjologicznych i skompletowania zespołu realizującego program badawczy „Zmiany rozumienia nazw wartości w latach 1990-2000” pod kierownictwem Profesora Jerzego Bartmińskiego. Celem projektu badawczego było uchwycenie zmian nazw wartości w okresie przełomowej dekady 1990-2000 oraz zdiagnozowanie wpływu nowej sytuacji społecznej i politycznej powstałej po roku 1989 na językową i aksjologiczną świadomość młodej generacji Polaków. Podstawą analiz porównawczych stały się przeprowadzone dwukrotnie, w odstępie dziesięciu lat ankiety (ASA 90 i ASA 2000).

Praca w zespole ukształtowała i ukierunkowała moje zainteresowania badawcze oraz udoskonaliła warsztat metodologiczny, a także zainspirowała do podjęcia badań nad nazwami wartości. Bezpośrednim efektem moich zainteresowań badawczych i uczestnictwa w pracach zespołu nad językowym obrazem wartości były analizy semantyczne, obejmujące *dom, wieś, miasto, region i kraj* przedstawione w monografii *Miejsca i wartości. Zmiany w językowym obrazie przestrzeni we współczesnej polszczyźnie* (2007a), będącej uzupełnioną i rozszerzoną wersją rozprawy doktorskiej.

Nawiązując bezpośrednio do nurtu badań nad językiem wartości, postanowiłam uczynić przedmiotem swoich analiz lingwistycznych słowa nazywające miejsca. Wybrane do analizy jednostki leksykalne uznałam za interesujące i ważne ze względu na ich silne konotacje znaczeniowe w określonym kręgu językowo-kulturowym. Uznałam, że są one wpisane w poznawczą conceptsferę przestrzenną, obok takich pojęć, jak: *ojczyzna, ziemia, państwo, kontynent (Europa), świat* (por. Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2007: 37). Poza tym większość z nich, oprócz *domu* i *regionu*, mających bogatą literaturę przedmiotu, rzadko poddawano analizom semantycznym.

Zastosowane w pracy zasady analizy materiału językowego oraz użyte narzędzia badawcze nawiązywały do najnowszego prądu metodologicznego w językoznawstwie – kognitywizmu, opisującego język w szerszym kontekście kulturowym, kładącego nacisk na różne językowe sposoby kształtowania wizji świata, z centralnym pojęciem językowego obrazu świata. Przyjęłam założenia etnolingwistyki kognitywnej (zdefiniowanej i wypracowanej na gruncie analiz „lubelskiej szkoły etnolingwistycznej”), która bada „język

w wszystkich jego odmianach, także ogólnej, w jego relacji do kultury, człowieka i społeczeństwa” (Niebrzegowska-Bartmińska 2004: 80).

Stosowana przez mnie metoda badawcza, zwłaszcza dotycząca wykorzystania ankiet, miała charakter innowacyjny, ponieważ członkowie zespołu, po pierwsze – wypracowali zasady uporządkowania pozyskanego obszernego materiału; po drugie – znaleźli sposób opracowania danych i po trzecie – pokazali stopień ich stabilności bądź zmienności w określonym czasie (por. Brzozowska 2006a: 36–43 oraz 2006b: 44–61).

Chciałabym zaznaczyć, że punktem wyjścia były dla mnie analizy danych systemowych i tekstowych, dane ankietowe dołączałam później, jako materiał uzupełniający, podzielając zdanie Bartmińskiego, że wykorzystanie trzech wzajemnie dopełniających się typów danych pozwala odtworzyć wielostronny i możliwie najpełniejszy utrwalony w języku i kulturze obraz przedmiotu i ustalić zespół jego bazowych charakterystyk¹⁰ (Bartmiński 1998: 67).

Realizując główny cel pracy – zrekonstruowanie obrazu nazw wartości przestrzennych – oparłam się na podstawowych założeniach definicji kognitywnej (Bartmiński 1988: 169–170). Przeprowadzone analizy, pozwoliły mi pokazać, uwzględniając zarówno cechy silniej, jak i słabiej stereotypizowane (tzw. konotacje silne i słabe), wewnętrzną strukturę znaczeniową nazw wartości lokatywnych oraz wskazać na cechy semantyczne mniej lub bardziej ustabilizowane w obrazie tychże wartości.

Porównując struktury semantyczne nazw *domu*, *wsi*, *miasta*, *regionu* i *kraju*, zaobserwowałam zachodzące między nimi pewne podobieństwa, polegające na przypisaniu im dwu- lub trójwymiarowości semantycznej. Wszystkie poddane analizie nazwy wartości lokatywnych określały, z jednej strony, pewną rzeczywistość fizykalną, przestrzenną, wyróżniając się chociażby wyglądem, położeniem czy wielkością, z drugiej zaś – odnosiły się do rzeczywistości zupełnie innego rodzaju – psychospołecznej – dotycząc jednostek, określonych społeczności, wspólnot, narodowości, ich postaw, zachowań i relacji międzyludzkich.

W swojej pracy potwierdziłam, że komponenty znaczeniowe współtworzące obraz opisywanych nazw wartości lokatywnych są porządkowane i strukturowane przez użytkowników języka, a sam proces strukturowania jest zdeterminowany przez punkt

---

¹⁰ W późniejszych swoich opracowaniach Bartmiński wyraźnie stwierdza, że podstawa materiałowa rekonstrukcji JOS powinna opierać się na trzech typach danych: systemowych, ankietowych i tekstowych (określonych formułą: S-A-T), przy czym ankietę traktuje jako „narzędzie pomocnicze”, dopełniające pozostałe dane (Bartmiński 2014a: 279–308).

widzenia mówiącego, przyjęty przez niego model rzeczywistości i wiedzę o świecie, a także system wartości i kontekst, czyli sytuację komunikatywną.

W związku z powyższym sformułowałam wniosek, że składniki semantyczne nazw wartości przestrzennych układają się strefowo, tworząc strukturę radialną (*radial structure*), a to znaczy, że wokół semantycznego jądra obok cech kryterialnych skupiają się cechy o różnym stopniu stabilizacji.

Badając rozumienie wybranych nazw wartości, nazywających miejsca w świadomości użytkowników współczesnej polszczyzny, pokazałam modyfikacje znaczeniowe i aksjologiczne, jakie zaszły w ich semantyce w czasie wyjątkowym dla historii Polski, a mianowicie w okresie przemian ustrojowych po roku 1989. Dowiodłam, że ewolucja semantyczna i aksjologiczna badanych nazw wartości przestrzennych została spowodowana przede wszystkim przez zmiany polityczne, a mianowicie transformację ustroju państwa, która najsilniej utrwaliła się w świadomości językowej użytkowników współczesnej polszczyzny. To wydarzenie okazało się przełomowe, historyczne i kluczowe, ponieważ ułatwiło wszelkie inne przeobrażenia, do jakich doszło kolejno w życiu instytucjonalnym, społecznym, gospodarczo-ekonomicznym, kulturowym i cywilizacyjnym.

Co się tyczy modyfikacji aksjologicznych, to – jak wykazały analizy – wartościowanie nazw przestrzennych uległo zmianom w niewielkim stopniu. Generalnie *dom*, *wieś*, *miasto*, *region* i *kraj* były pozytywnie oceniane, a to znaczy, że na językowy obraz wartości przestrzennych złożyły się w przeważającej mierze cechy wartościowane pozytywnie, dodatkowo wykazujące tendencję do wzmocnienia pozytywnej ewaluacji.

W artykule *Co wiemy o wartościach? Inspiracje aksjologiczne we współczesnej myśli filozoficznej i humanistycznej* – 2007b, zreferowałam stan badań aksjologicznych w perspektywie filozoficznej, prezentując poglądy M. Schelera, R. Ingardena, J. Lipca, M. Gołaszewskiej oraz językoznawczej, przedstawiając stanowiska badawcze znanych lingwistów (Jadwigi Puzyniny, Anny Wierzbickiej, Zofii Zaron, Nadieży Arutjunowej, Tomasza Krzeszowskiego, Jerzego Bartmińskiego, Walerego Pisarka i Michaela Fleischera), którzy wielokrotnie prowadzili badania nad semantyką nazw wartości, formułując niejednokrotnie bardzo różne koncepcje analiz aksjologicznych. Chciałabym zaznaczyć, że ten artykuł stanowi przedruk pierwszego rozdziału mojej monografii „Wartość we współczesnej myśli filozoficznej i humanistycznej”, który ukazał się wcześniej niż książka, ponieważ opublikowanie książki nie było pewne za względu na problemy finansowane.

Swoje zainteresowania naukowe rozwijałam, uczestnicząc w pracach zespołu realizującego program badawczy „Zmiany rozumienia nazw wartości w latach 1990-2000”.

W ramach tego programu opracowałam czternaście haseł, nazywających wspólnoty, realizujące określone wartości (*SPOŁECZEŃSTWO* – 2006n, *NARÓD* – 2006l); nazwy instytucji, które odpowiadają za realizację pewnych wartości i celów (*PAŃSTWO* – 2006m); nazwy lokatywne, które identyfikują nas Polaków z konkretnymi miejscami na „mentalnej” i geograficznej mapie (*DOM* – 2006a, *WIEŚ* – 2006b, *MIASTO* – 2006c, *REGION* – 2006d i *KRAJ* – 2006k) oraz z miejscami charakterystycznymi, będącymi swoistymi symbolami lokalistycznymi, związanymi z historią Polski (*PODHALE* – 2006e, *ŚLĄSK* – 2006f, *MAZOWSZE* – 2006g, *POMORZE* – 2006h, *KRESY* – 2006i oraz *WIELKOPOLSKA* – 2006j).

Efektom tychże prac zespołowych kierowanych przez prof. Jerzego Bartmińskiego był raport z badań empirycznych *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce* (2006).

W artykułach (*Tolerancja i nietolerancja we współczesnym języku prasy* 2005a; *Zmiany obrazu regionu we współczesnej polszczyźnie* – 2005b; *Co się zmienia w językowej konceptualizacji przestrzeni w Polsce po roku 1989?* – 2006o; *Zmiany językowo-kulturowego obrazu regionu w Polsce (w okresie ostatniej dekady)* – 2007c) zawarłam zagadnienia należące do tej samej problematyki.

W pierwszym z nich przedstawiłam analizę semantyczną *tolerancji* i *nietolerancji* na materiale tekstów prasowych, dążąc do wyeksponowania elementów znaczeniowych najmocniej utrwalonych w świadomości użytkowników języka, czyli tworzących stereotypowe jądro analizowanych pojęć. Odniosłam się także do rozumienia tych pojęć na gruncie filozoficznym, psychologicznymi i socjologicznym.

W dwóch innych artykułach (2005b; 2007c) kontynuowałam tematykę związaną z językowym obrazem nazw wartości lokatywnych, na przykładzie pojęcia *region*. Badając rozumienie regionu, postrzeganego jako „mała ojczyzna”, pokazałam, że jest on wartościowany w sposób opisowy. Jego struktura znaczeniowa jest wieloaspektowa, a obraz regionu tworzony jest zazwyczaj z perspektywy jego mieszkańców, mających utrwaloną kulturowo i egzystencjalnie tożsamość. Pokazałam, że cechy znaczeniowe konstytuujące obraz regionu nabierają uszczegółowienia na różnych poziomach semantycznych, tworząc sieć skomplikowanych zależności. Ciekawym dla mnie spostrzeżeniem było to, że spośród pięciu analizowanych nazw wartości przestrzennych najbardziej radykalne zmiany zaszły właśnie w obrazie regionu.

Opisując zmiany w językowej konceptualizacji przestrzeni w Polsce po roku 1989 (2006o), podkreśliłam, że kulturowe i funkcjonalne znaczenie przestrzeni jako wykładnika wartości wynika z antropocentrycznej wizji świata, zaś składniki kategoryzujące przypisane

nazwom wartości przestrzennych odnoszą się do dwu rzeczywistości: ograniczonej, zamkniętej i zorganizowanej, niemającej żadnego związku z Newtonowskim rozumieniem przestrzeni „ciążącej semantycznie ku bezgraniczności i pustce” oraz do konkretnego „oswojonego”, „udomowionego” miejsca.

W tekście *«Bo to się teraz zrobiło modne», czyli o zachowaniach językowych współczesnej młodzieży na tle potocznej odmiany języka* (2010) podjęłam nieco inną tematykę i zajęłam się zjawiskiem językowym dotyczącym słownictwa ludzi młodych – uczniów i studentów oraz wpływu mody językowej na ich werbalne i niewerbalne zachowania. Wybór tego zagadnienia wiązał się bezpośrednio z problematyką języka młodego pokolenia podejmowaną przeze mnie na zajęciach warsztatowych oraz wykładach otwartych, cieszących się dużą popularnością wśród studentów i młodzieży szkół średnich.

Przypomniałam za K. Ożogiem (2004) najważniejsze procesy wspierające rozwój współczesnej mody na poziomie grupy. Scharakteryzowałam określone schematy słowotwórcze cechujące się powtarzalnością. Odniosłam się również do innych mechanizmów językowych ułatwiających tworzenie nowych wyrazów, takich jak: neosemantyzacja, dążenie do skrótu, zamiana elementów wyrazów, wykorzystanie procesów derywacyjnych (derywacji wstecznej często łączonej z derywacją paradygmatyczną i dezintegracją), czy dostosowanie nazw obcojęzycznych do polskiej fleksji.

W artykule *Językowa konceptualizacja MIASTA w dyskursie publicznym lat 1990-2010* – 2018b powróciłam do zagadnienia związanego z nazwami wartości przestrzennych i postanowiłam przyjrzeć się semantyce *miasta* na materiale tekstów prasowych na przestrzeni ostatnich 20 lat, konfrontując je z danymi ankietowymi (ASA 90, 2000 i 2010). Analiza obszernego materiału pozwoliła mi na sformułowanie głębszej konkluzji, że niektóre nazwy wartości, szczególnie określające i porządkujące wielowymiarową przestrzeń, a więc takie jak m.in. *miasto*, czy też miejsca, z którymi się z różnych względów utożsamiamy, np. nazwy regionów (*Podhale, Śląsk, Mazowsze, Pomorze, Kresy i Wielkopolska*) wykazują dużo większą stabilność znaczeniową i aksjologiczną w „sferze jądrowej” niż wartości społeczne, moralne czy ideowe.

Swoje zainteresowania, wiedzę i umiejętności warsztatowe rozwinęłam i udoskonaliłam, współpracując z międzynarodowym zespołem badawczym, który w latach 2012-2015 pod kierownictwem Profesora Jerzego Bartmińskiego realizował grant „Metody analizy językowego obrazu świata w kontekście badań porównawczych” w ramach konwersatorium naukowego EUROJOS.

Wynikiem tejże współpracy były dwie współredagowane przeze mnie publikacje: 1. tom *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*, DOM – 2015 oraz *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych – 2017*.

W *Leksykonie* zamieszczone zostały paralelne opisy sposobu pojmowania konceptu DOM w 18 językach europejskich i niektórych pozaeuropejskich. Znalazły się w nim artykuły dotyczące języków słowiańskich (polski, czeski, rosyjski, białoruski, łemkowski, a z południowych – bułgarski, serbski i chorwacki) i niesłowiańskich, pozostających w bliskim sąsiedztwie (litewski), i w dalszym (grecki, angielski, francuski i portugalski). Ponadto dołączono także artykuły przygotowane na materiale języka japońskiego i trzech języków afrykańskich: suahili, tamaszek i hausa.

Artykuły opracowali językoznawcy z 10 krajów: Polski, Czech, Białorusi, Rosji, Bułgarii, Serbii, Chorwacji, Litwy oraz Anglii i Francji. Opracowania przyniosły różnorodne spojrzenia na dom europejski i słowiański. A ponieważ nadrzędną ideą powstającego nadal *Leksykonu* jest „szukanie jedności w różnorodności”, autorzy starali się pokazać cechy wspólne i różnicujące w rozumieniu domu w różnych językach i kulturach.

Drugą ważną współredaktorską pozycją był raport z badań empirycznych *Nazwy wartości w językach europejskich – 2017*. W tomie zostały pokazane 34 teksty, podsumowujące wyniki badań ankietowych nad semantyką wybranych nazw wartości, które w formie skróconej znalazły się w opracowaniach artykułów hasłowych opublikowanych w pięciu tomach *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*. W tekstach autorzy zaprezentowali wyniki badań ankietowych dotyczące rozumienia DOMU, EUROPY, PRACY, HONORU i WOLNOŚCI przez studentów z różnych krajów europejskich (Polski, Czech, Słowacji, Rosji, Białorusi, Ukrainy, Bułgarii, Serbii, Chorwacji, Litwy, Niemiec, Anglii i Portugalii), dodatkowo włączono do tomu tekst pokazujący rozumienie domu w etnolekcie łemkowskim. O wartości publikacji świadczy jej merytoryczna zawartość oraz to, że mogą z niej korzystać nie tylko językoznawcy, lecz także psychologowie społeczni, socjologowie i przedstawiciele nauk politycznych.

Ostatnia współautorska praca zbiorowa *Wartości w językowo kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 4, *Leksykon – słownik – encyklopedia w programie badań porównawczych – 2018* stanowiła pokłosie konferencji, która zainaugurowała cykl spotkań w ramach drugiego etapu międzynarodowego konwersatorium naukowego *Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym* (EUROJOS). W tomie zawarto 18 artykułów, których tematyka koncentrowała się wokół ogólnych problemów metodologicznych związanych ze strukturą artykułów hasłowych w słownikach językowych,

leksykonach i encyklopediach. W książce zaprezentowano także teksty zawierające projekty autorskich opracowań konceptów OJCZYZNA, DEMOKRACJA, SPRAWIEDLIWOŚĆ i ZDROWIE na materiale języków narodowych. Znaczna część referatów dotyczyła różnych innych wartości zakorzenionych w języku i w kulturze europejskich wspólnot narodowych.

Tematem artykułu (por. *SPRAWIEDLIWOŚĆ w świadomości językowej współczesnej młodzieży* – 2018a) zamieszczonego w wyżej omówionym tomie, uczyniłam sprawiedliwość – jedną z ważniejszych nazw wartości narodowych i europejskich, zajmującą szczególne miejsce w naszym polskim życiu publicznym. Skupiłam się na pokazaniu, jaki obraz sprawiedliwości uformował się w świadomości językowej i aksjologicznej młodego pokolenia Polaków pod wpływem rewolucyjnych przemian politycznych, obyczajowych, kulturowych i gospodarczych zaistniałych w Polsce po roku 1989, oraz jakie modyfikacje semantyczne zaszły w rozumieniu tego słowa na przestrzeni ostatnich 20 lat, w momencie kształtowania się polskiej demokracji. Ponieważ bazę materiałową stanowiły teksty wywołane – ankiety zebrane trzykrotnie w odstępach 10 lat (ASA 90, 2000, 2010), to analizując zebrany materiał, poddałam go z jednej strony oglądowi jakościowemu, wydobywając zespół cech dominujących w obrazie sprawiedliwości, kształtujących jej rdzeń znaczeniowy, z drugiej zaś przyjrzałam się statystycznym różnicom ilościowym (frekwencyjnym), pokazującym stopień zmienności w czasie badanego pojęcia. Połączenie obu analiz pozwoliło mi na sformułowanie spostrzeżeń, że dla młodej generacji Polaków sprawiedliwość jest przede wszystkim podstawową wartością społeczną regulującą współzycie między ludźmi. Stąd też zdecydowana większość badanych utożsamia sprawiedliwość z równością, bezstronnością (obiektywnością) w ocenie innych oraz z oddaniem każdemu co mu się słusznie należy, nie dostrzegając jednocześnie konfliktu między dwoma wykładnikami semantycznymi współtworzącymi znaczenie sprawiedliwości, czyli zasadą „każdemu po równo” i „każdemu według zasług”. Opierając się na koncepcji sprawiedliwości sformułowanej przez Ch. Perelmana (1959), zaproponowałam zapisanie cech definicyjnych sprawiedliwości w postaci nieco zmodyfikowanych formuł postulatycznych przedstawionych przez tego belgijskiego prawnika i filozofa prawa.

Chciałabym dodać, że tekst jest częścią szerszego opracowania konceptu *SPRAWIEDLIWOŚĆ* na materiale języka polskiego (w druku znajduje się artykuł *Co dane systemowe mówią o sprawiedliwości? Analiza leksykograficzna*, w którym rozważam rozumienie sprawiedliwości w dawnych i współczesnych słownikach języka polskiego) i ma zostać włączony do kolejnego tomu *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*

poświęconego sprawiedliwości w różnych językach słowiańskich i europejskich, którego jestem redaktorem.

Chcąc poszerzyć swój warsztat lingwistyczny oraz udoskonalić umiejętności recenzenckie, zainteresowałam się nowo wydanym pismem naukowym „Wrocławskim Rocznikiem Historii Mówionej” (2011), na łamach którego toczono dyskusje nad rolą historii mówionej w nauce oraz prezentowano relacje świadków historii. W recenzji poświęconej pierwszemu rocznikowi WRHM dokonałam oceny merytorycznej tekstów zamieszczonych w periodyku, zwróciłam uwagę, że obok artykułów reprezentujących różne koncepcje metodologiczne i szkoły badawcze oraz tekstów źródłowych znalazły się także polemiki dotyczące historii mówionej. W recenzji zaznaczyłam, że prezentowany periodyk zasadnie wpisuje się w nurt polskich badań nad *oral history*, postrzeganą jako zjawisko z pogranicza różnych dyscyplin naukowych. Podkreśliłam, że stanowi on doskonałe miejsce do wymiany doświadczeń różnych ośrodków naukowych i osób zajmujących się szeroko rozumianą problematyką historii mówionej. Przedstawiając się jako niewątpliwie wartościowe czasopismo, może być źródłem cennych informacji nie tylko dla przedstawicieli nauk humanistycznych i społecznych, lecz także dla zwykłych ludzi zainteresowanych historią swojego narodu i ojczyzny.

Bibliografia prac przywoływanych w punktach 4c i 5 Autoreferatu

- Abramowicz Maciej, Bartmiński Jerzy, Chlebda Wojciech, 2011, *Punkty sporne i bzzsporne w programie EUROJOS: Odpowiedź na pytania i wątpliwości Profesor Jadwigi Puzyniny*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 23, 227–235
- Bartmiński Jerzy, 1986, *Czym zajmuje się etnolingwistyka*, „Akcent” 4, s. 16–22.
- Bartmiński Jerzy, 1988, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*, [w:] *Konotacja*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 169–183.
- Bartmiński Jerzy, 1998, *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu ‘matki’*, „Język a Kultura” 12. *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. Janusz Anusiewicz i in., Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław, s. 63–83.
- Bartmiński Jerzy, 2003, *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. tenże, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 59–86.
- Bartmiński Jerzy (red.), 2006a, *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce, Raport z badań empirycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

- Bartmiński Jerzy, 2006b, *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, 2006c, *Niektóre problemy i pojęcia etnolingwistyki lubelskiej*, „Etnolingwistyka” 18, s. 77 – 90.
- Bartmiński Jerzy, 2006d, *LUD*, [w:] *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. tenże, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 206–211.
- Bartmiński Jerzy, 2009, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, London.
- Bartmiński Jerzy, 2014a, *Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3, *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 279–308.
- Bartmiński Jerzy, 2014b, *Jakie wartości współtworzą językowy obraz świata Słowian?*, [w:] tegoż, *Polskie wartości w europejskiej aksjoserferze*. Wybór i redakcja Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Marta Nowosad-Bakalarczyk, Sebastian Wasiuta, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 21–28.
- Bartmiński Jerzy, Bielińska-Gardziel Iwona, Żywicka Beata (red.), 2015, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1, *DOM*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 504 s.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława, 1998, *Profile a podmiotowa interpretacja świata*, [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*, red. Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 211–224.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2007, *Prowincja w kręgu mitów inteligenckich*, [w:] *Prowincja. Świat Europa Polska*. Zbiór studiów, red. Mirosław Rymkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 23–39.
- Bartmiński Jerzy, Żuk Grzegorz, 2009, *Pojęcie RÓWNOŚCI i jego profilowanie we współczesnym języku polskim* „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 21, s. 47–84.
- Bielińska-Gardziel Iwona, Brzozowska Małgorzata, Żywicka Beata (red.), 2017, *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej, Przemyśl, 375 s.
- Brzozowska Małgorzata, 2006a, *Istotność statystyczna różnic w rozumieniu nazw wartości w ankietach ASA 1990 i ASA 2000*, [w:] *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński. Raport opracował zespół w składzie: Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Małgorzata Brzozowska, Irina Lappo, Urszula Majer-Baranowska, Beata Żywicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 44–61.
- Brzozowska Małgorzata, 2006b, *O przebiegu badań nad zmianami w rozumieniu nazw wartości w latach 1990–2000*, [w:] *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań*

- empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński. Raport opracował zespół w składzie: Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Małgorzata Brzozowska, Irina Lappo, Urszula Majer-Baranowska, Beata Żywicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 36–43.
- Brzozowska Małgorzata, 2014, *Ankieta jako narzędzie do badań nazw wartości. Na przykładzie hasła PRACA*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3, *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 323–332.
- Chlebda Wojciech, 2000, *Plaszczyzny oglądu językowego obrazu świata w opisie semantycznym języka* [w:] *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich I*, red. Stanisław Gajda, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 163–178.
- Fleischer Michael, 1993, *System polskich symboli kolektywnych. Wyniki badań empirycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Fleischer Michael, 2002, *Konstrukcja rzeczywistości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Gołaszewska Maria, 1968, *Internalizacja wartości*, „Etyka” 16, s. 81–102.
- Gołaszewska Maria, 1990, *Istota i istnienie wartości. Studium o wartościach estetycznych na tle sytuacji aksjologicznej*, Warszawa.
- Karwatowska Małgorzata, 2001, *Prawda i kłamstwo w języku młodzieży licealnej lat dziewięćdziesiątych*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Karwatowska Małgorzata, 2010, *Uczeń w świecie wartości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Katz Daniel, Braley Kenneth, 1933, *Racial stereotypes of one hundred college students*, „Journal of Abnormal and Social Psychology” 28, s. 280–290.
- Kłóskowska Antonina, 2005, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa.
- Kowalczyk Stanisław, 1990, *Zarys filozofii człowieka*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz.
- LASiS, 2015, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. Redaktor serii Jerzy Bartmiński, t. 1, *DOM*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 504 s.
- LASiS, 2016, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. Redaktor serii Jerzy Bartmiński, t. 5, *HONOR*, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdačić, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 431 s.
- LASiS, 2017, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. Redaktor serii Jerzy Bartmiński, t. 3, *PRACA*, red. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 455 s.
- LASiS, 2018, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. Redaktor serii Jerzy Bartmiński, t. 2, *EUROPA*, red. Wojciech Chlebda, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 525 s.

- LASiS, 2019, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. Redaktor serii Jerzy Bartmiński, t. 4, *WOLNOŚĆ*, red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 616 s.
- Lipiec Józef, 1990, *U podstaw systemu wartości*, [w:] *Ontologia wartości*, red. tenże, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 21–35.
- Lipiec Józef, 2001, *W przestrzeni wartości. Studia z ontologii wartości*, Wydawnictwo Fall, Kraków.
- Mycek Stanisław, 2006a, *Człowiek i odpowiedzialność*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz.
- Mycek Stanisław, 2006b, *Etyka jako odpowiedzialność*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Szadura Joanna, Żywicka Beata (red.), 2018, *Wartości w językowo kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 4. *Leksykon – słownik – encyklopedia w programie badań porównawczych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 282 s.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2004, *Badania etnolingwistyczne w Lublinie*, „Poznańskie Studia Językoznawcze” 13, red. Zdzisława Krążyńska, Zygmunt Zagórski, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 79–89.
- Nowak Stefan, 1970, *Metodologia badań socjologicznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Ożóg Kazimierz, 2004, *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Otwarty Rozdział, Rzeszów.
- Ożóg Kazimierz, 2006, *Współczesna polszczyzna a postmodernizm*, [w:] *Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*, red. Kazimierz Ożóg, Ewa Oronowicz-Kida, Rzeszów, s. 98–109.
- Perelman Chaïm, 1959, *O sprawiedliwości*, tłum. Wiera Bieńkowska, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Piętkowa Romualda, 1991, *O aksjologizacji przestrzeni w języku i poezji*, „Język a Kultura” 2. *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, red. Jerzy Bartmiński, Jadwiga Puzynina, Wrocław, s. 187–196.
- Pisarek Walery, 2002, *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*, Universitas, Kraków.
- Pisarek Walery, 2003, *Wybory słów sztandarowych jako kryterium stratyfikacji społeczeństwa*, [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. Jerzy Bartmińskim, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 87–106.
- Puzynina Jadwiga, 1992, *Język wartości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Puzynina Jadwiga, 1997, *Słowo – wartość – kultura*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Puzynina Jadwiga, 2010, *Współcześni językoznawcy jako współbadacze i animatorzy kultury duchowej*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin.

- Silverman David, 2009, *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu, interakcji*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Sodhi Rudolf, Bergius Rudolph, 1953, *Nationale Vorurteile. Eine sozialpsychologische Untersuchung an 881 Personen*, Dunkier und Humlot, Berlin.
- SSiSL, 1996, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, t. 1, *Kosmos*, cz. 1, *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej, Lublin.
- SSiSL, 1999, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, t. 1, *Kosmos*, cz. 2, *Ziemia, woda, podziemia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej, Lublin.
- SSiSL, 2012, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, t. 1, *Kosmos*, cz. 3, *Meteorologia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej, Lublin.
- SSiSL, 2017, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, t. 2, *Rośliny*, cz. 1, *Zboża*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej, Lublin.
- Świda Hanna, 1992, *Młodzież a wartości*, [w:] *Wartości i ich przemiany*, red. Anna Pawełczyńska, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa, s. 48–100.
- Świda-Zięba Hanna, 1995, *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa.
- Tokarski Ryszard, 2001, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 343–370.
- van Dijk Teun, 2003, *Dyskurs polityczny i ideologia*, przeł. Aneta Wysocka, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 15, s. 7–28.
- Węgrzecki Adam, 1975, *Scheler*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Wierzbička Anna, 2006, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Znanięcki Florian, 1973, *Socjologia wychowania*, t. I, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Żywicka Beata, 2005a, *Tolerancja i nietolerancja we współczesnym języku prasy*, „Język a Kultura” 17, red. Anna Dąbrowska, Alicja Nowakowska, Wrocław, s. 119–129.
- Żywicka Beata, 2005b, *Zmiany obrazu regionu we współczesnej polszczyźnie*, [w:] „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 17, s. 299–315.
- Żywicka Beata, 2006a-n, *Hasła w tomie Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin:
- 2006a, *Dom*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 163–167.
- 2006b, *Wieś*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 200–205.

- 2006c, *Miasto*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 229–233.
- 2006d, *Region*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 272–277.
- 2006e, *Podhale*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 289–292.
- 2006f, *Śląsk*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 299–302.
- 2006g, *Mazowsze*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 309–312.
- 2006h, *Pomorze*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 313–317.
- 2006i, *Kresy*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 318–321.
- 2006j, *Wielkopolska*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 322–325.
- 2006k, *Kraj*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin, s. 331–335.
- 2006l, *Naród*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, red. Jerzy Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 336–339.
- 2006m, *Państwo*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, red. Jerzy Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 463–468.
- 2006n, *Społeczeństwo*, [w:] *Język – Wartości – Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych, red. Jerzy Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 507–511
- Żywicka Beata, 2006o, *Co się zmienia w językowej konceptualizacji przestrzeni w Polsce po roku 1989?*, [w:] *Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*, red. Kazimierz Ożóg, Ewa Oronowicz-Kida, Rzeszów, s. 228–242.
- Żywicka Beata, 2007a, *Miejsca i wartości. Zmiany w językowym obrazie przestrzeni we współczesnej polszczyźnie*, Wydawnictwo Polihymnia, Lublin, 245 s.

- Żywicka Beata, 2007b, *Co wiemy o wartościach? Inspiracje aksjologiczne we współczesnej myśli filozoficznej i humanistycznej*, „Rocznik Przemyski. Literatura i Język”, t. XLIII, z. 3, Przemyśl, s. 95–113.
- Żywicka Beata, 2007c, *Zmiany językowo-kulturowego obrazu regionu w Polsce (w okresie ostatniej dekady)*, [w:] *Prowincja. Świat Europa Polska*. Zbiór studiów, red. Mirosław Rymkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 41–60.
- Żywicka Beata, 2010, *«Bo to się teraz zrobiło modne», czyli o zachowaniach językowych współczesnej młodzieży na tle potocznej odmiany języka*, [w:] *Problemi filologii ta kul'turi: Ukraïna-Pol'sa: zbïrnik naukovih prac' ukraïns'kih ta pol'skih včeniïh* [Problemy filologii i kultury: Ukraina-Polska: zbiór prac naukowych ukraińskich i polskich uczonych] / vidp. red. Vas'kiv M. - Kam'ânc'-Podil's'kij, s. 212–230.
- Żywicka Beata, 2011, *Nowe społeczeństwo w ponowoczesnej rzeczywistości, czyli jak zmienia się językowo-kulturowy obraz społeczeństwa we współczesnej polszczyźnie*, „Słowo. Studia Językoznawcze”, nr 2, s. 109–125.
- Żywicka Beata, 2012, *Historia mówiona w perspektywie humanistycznej: „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 1/2011*, red. Wojciech Kucharski, Wrocław: Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”, 304 s., „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 24, Lublin s. 221 [recenzja].
- Żywicka Beata, 2014, *O badaniach ankietowych nazw wartości we współczesnym języku polskim*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3, *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 333–344 [współautor Małgorzata Brzozowska].
- Żywicka Beata, 2015a, *Obraz narodu w dyskursie publicznym po roku 1989*, [w:] *Współczesne media. Medialny obraz świata*, t. 2 Studium przypadku, red. Iwona Hofman, Danuta Kępa-Figura, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 139–156.
- Żywicka Beata, 2015b, *Obraz narodu w świadomości językowej młodego pokolenia Polaków po roku 1989*, „Słowo. Studia Językoznawcze” nr 6, s. 133–146.
- Żywicka Beata, 2016a, *Spółeczeństwo obywatelskie mit czy rzeczywistość? Zmiany obrazu społeczeństwa we współczesnym dyskursie publicystycznym*, [w:] *Idee wartości słowa w życiu publicznym i reklamie*, red. Leszek Kuras, Grzegorz Majkowski, Anna Fadecka „Media – Kultura – Społeczeństwo”, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej Łódź, s. 145–160.
- Żywicka Beata, 2016b, *Językowy obraz społeczeństwa w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, „Socjolingwistyka” 30, Kraków, s. 147–172.
- Żywicka Beata, 2016c, *Ciemny lud wszystko kupi? Konceptualizacja LUDU w polskim dyskursie publicystycznym po roku 1989*, [w:] *Współczesne media. Medialny obraz świata*, t. 1 Studium przypadku, red. Iwona Hofman, Danuta Kępa-Figura, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 145–160.
- Żywicka Beata, 2017, *Obraz państwa w oczach młodych Polaków po roku 1989 (na materiale ankietowym)*, [w:] *Wartości i wartościowanie we współczesnej humanistyce. I:*

- perspektywa filozoficzna*, red. Ewa Starzyńska-Kościuszko, Wydawnictwo Centrum Badań Europy Wschodniej UWM, Olsztyn, s. 213–223.
- Żywicka Beata, 2018a, *SPRAWIEDLIWOŚĆ w świadomości językowej współczesnej młodzieży*, [w:] *Wartości w językowo kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 4. *Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w perspektywie badań porównawczych*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Beata Żywicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 149–163.
- Żywicka Beata, 2018b, *Językowa conceptualizacja MIASTA w dyskursie publicznym lat 1990–2010*, [w:] *Samorząd miasta na prawach powiatu. Struktury, aktorzy, działanie*, red. Adam Jarosz, Beata Springer, seria „Samorząd terytorialny w Polsce. Stan obecny i szanse modernizacji”, t. 4, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego Zielona Góra, s. 97–123.
- w druku a, *Językowo-kulturowy obraz LUDU we współczesnej polszczyźnie z perspektywy młodej społeczności akademickiej*, [w:] *Idee wartości słowa w życiu publicznym i reklamie*, Łódź.
- w druku b, *Co dane systemowe mówią o sprawiedliwości? Analiza słownikowa*, [w:] *Wartości w językowo kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 6, *Jedność w różnorodności*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Wlazłowska-Pazio, Lublin.
- w druku c, *Miejsce uczciwości w świecie wartości współczesnej polskiej młodzieży*, [w:] *Język nasz ojczysty – prawda, dobro, piękno*, red. Wioletta Kochmańska, Maria Krauz, Bożena Taras, Rzeszów.

Beata Żywicka